

ZSIDÓ POLITIKAI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT 650 Ft
2015. január / XXVII. évfolyam 1. szám

SZOMBAT

TRIANON EMLÉKEZETE

A Szombat körkérdése

**Böcskei Balázs, Gerő András, Heller Ágnes, Kovács Éva,
Köves Slomó, Radnóti Sándor, Somogyi Zoltán,
Szerbhorváth György, Szilágyi Akos,
Szőnyi Szilárd, Wekerle Szabolcs**

szombat

Zsidó politikai és kulturális folyóirat

HA ÉRDEKEL A POLITIKA, A KULTÚRA... HA ÉRDEKEL A ZSIDÓSÁG...

HA FONTOS A SZEMÉLYES VÉLEMÉNY...

HA FONTOSNAK TARTOD A SZABAD VÁLASZTÁST...

ÉS HA NEM KÉRSZ AZ ELŐÍTÉLETEKBŐL...

KÖZÖSSÉG, SZABADSÁG,
ZSIDÓSÁG

OLVASD A SZOMBATOT, ÉS LÉGY ELŐFIZETŐNK 2015-BEN IS!

Mi idén sem emelünk árat!

2015-ÖS TERVEZETT TÉMÁINK:

- ✿ Trianon – elválaszt vagy összeköt?
- ✿ A Teleki tér elfeledett zsidósága
- ✿ Honnan hová jutott a magyarországi zsidóság a rendszerváltás óta eltelt 25 év alatt?
- ✿ Riportok, sztárinterjúk és új arcok
- ✿ Feltárt tények, összefüggések és szabad vélemények
- ✿ Filmek, darabok, könyvek

Előfizethetsz a lapban található csekken egy évre legalább **5950 Ft**-ért, vagy banki átutalással a **11709002-20066703**-as OTP számlaszámra.

Lapunk példányonkénti ára **650 Ft**.

Előfizetőknek egy példány **595 Ft**.

Előfizetés külföldre **50 Euro**, vagy **80 USD**.

Előfizetőink között kisorsolunk...

- ✿ egy ingyenes utazást a Mazsike „Határtalan” programjának kulturális zárándoklatára
- ✿ egy éves hűségkártyát a Bálint Ház rendezvényeire
- ✿ egy negyedéves bérletet a Bálint Ház edzőtermébe

www.szombat.org

facebook.com/szombat.folyoirat

www.dimag.hu/magazin/szombat

TARTALOM

4 | EMLÉKEZETPOLITIKAI DISNEYLAND

Böcskei Balázs:
Összeomlott haza Trianonja

7 | SIKERHIÁNYOS TÁRSADALOM

Gerő András:
Kétarcú Trianon

9 | TRAUMAELBESZÉLÉS

Heller Ágnes:
Az igazságtalanság és a bűn

11 | REVÁNSVÁGY

Kovács Éva:
Traumán innen és túl

16 | ELFOJTÁS

Radnóti Sándor:
A Trianon-matrica

17 | VALLÁSPÓTLÉK

Somogyi Zoltán:
Ki az áldozat?

19 | ELDURVULT EMLÉKEZETPOLITIKA

Szerbhorváth György:
Nem Sarajevóban
kezdődött

21 | KÉPZELT NEMZET

Szilágyi Ákos:
A sivatag törvénye
– Auschwitz és Trianon

24 | NÉPBIZTOSOK

Szőnyi Szilárd:
Magyar vészkorszak
– zsidó Trianon

26 | KIBESZÉLETLENSÉG

Wekerle Szabolcs:
A két tragédia
összemérhetetlen

28 | NEMZETÉPÍTÉS

Ágoston Vilmos:
Hamis képzetek
hálója

31 | NOBEL-DÍJ

Az emlékek jéghegye
– Patrick Modiano
Stockholmban

32 | DÍSZBESZÉD

Patrick Modiano:
„A felejtés nagy fehér
papírlapja”

32–34.

„A FELEJTÉS NAGY
FEHÉR PAPÍRLAPJA”

2015. január
5775. tévét

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület
folyóirata
Megjelenik évente tízszer

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár József-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor főszerkesztő
Gadó János szerkesztő
Muraközi Zsóka szerkesztőségi titkár
Magó Katinka pénzügyek

Állandó külső munkatársak:

Uri Asaf, Csáki Márton
Krausz Viktória, Németh Ványi Klári
Pályi Márk, Seres Attila
Szarka Zsuzsanna
Vári György, Várnai Pál

A megjelenést támogatja:

Amerikai Joint Magyarországi
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány
Nemzeti Kulturális Alapprogram

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi

Terjeszti a Lapker Rt.

Címlap: Kurdi István montázs

A kéziratok szerkesztése lezárult:
2014. december 12-én

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

Bálint Ház
1065 Budapest, Révay u. 16.
234-es és 235-ös szoba
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:

info@szombat.org

Címünk az interneten:

http://www.szombat.org

Egyéves előfizetői díj: 5950 Ft

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán

Lapengedély száma:

III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Felelős kiadó:

Kirschner Péter, a Magsike elnöke

Nyomdai előállítás: Pannonia Nyomda Kft.

Böcskei Balázs

ÖSSZEOMLOTT HAZA TRIANONJA

Nem könnyű leírnom, de a haza összeomlott. Van egy ország, amelynek egy jelentős része még annyira sem fogadja el az alaptörvényt, hogy akár rosszabb pillanataiban gondoljon rá, és kritikai párbeszédet folytasson róla egy saját vagy politikailag másik oldalon állóval. Van egy ország, amelynek kormányzó hatalma egyrészt emlékezetpolitikai Disneylandet hoz létre a budapesti Szabadság téren, másrészt ugyanezen a téren „az” emlékművével eloldja a felelősség és a szégyen személyiség- és nemzetépítő fontosságát. Ugyanezen ország egyes régiói és városrészei leszakadásukkal belépés helyett kiszállnak a transznacionális térből, nem akarnak és nem is képesek rácsatlakozni sem a kozmopolitizmus, sem a neotradicionalizmus tudásbázisára, élet- és énsztratégiájára. Ezen ország politikai osztályának egyik fele „poszt-trianoni Egókká” növeszti a településeket, a Balaton-felvidéken rovásírással köszönti a német nyaralókat, míg a másik szenvtelen, pimasz és sajátos, rendszerváltás utáni liberális provincializmusával költség-haszon elemzést folytat a kettős állampolgárság és egyes családoknak tulajdonképpen poszttraumatikus élménye (Trianon) kapcsán. Ugyan- ebben az országban a kompetitív emlékezetek a versenyre, nem pedig az emlékeztet helyezik a hangsúlyt.

Nem beszélhetünk sem nemzetről, sem politikai közösségről. Se nem Ge-

meinschaft, se nem Gessellschaft. Magyarország nem éppen tulajdonságok nélküli ország, hanem sokkal inkább maga a posztmodern eklektika. A múlt-közelmúlt-régmúlt-soha nem volt múlt jegyeit egyszerre magán hordó ország, amelynek jelene és jövője is hasonló szerkezetű és biztos fogódzók nélküli. Magyarország szétszakitottságában úgy lett posztmodern ország, hogy a benne lakók külön világban élnek, úgy lett posztmodern, hogy a benne lakók múltjai nem beszélgetnek egymással.

A csendet néha egy-egy „vesszen Trianon!” kiabálása ágyazott élményközösség törli meg. Mivel gyakran járok Románia Magyarországi Nagykövetsége közelében, időközönként hallhatom az idé-

TRIANON HELYE A MAGYAR TÁRSADALMI EMLEKEZETBEN

A Szombat körkérdése

A 20. századi magyar veszteségek napjaink közéleti vitáinak tárgyát képezik, és meghatározó szerepet játszanak az emlékezetpolitikában, az identitáspolitikai küzdelmekben.

Sokat írtunk róla mi is: a vészkorszak emlékezete nem tudatosodott kellőképpen a magyar társadalomban, nem ér-
zékelhető a társadalmi együttérzés.

Felmerül a kérdés: vajon Trianon a megfelelő helyen van-e a magyar emlékezetben: a jobboldalon, a baloldalon és
a zsidó emlékezetben?

Ha nem, miért nem? Kell-e, s ha igen, milyen irányban kellene elmozdulnia a társadalmi emlékezetnek ezen a té-
ren? Összefügg-e, s ha igen, Ön szerint hogyan függ össze Trianon és a vészkorszak emlékezete?

E havi számunk 4–27. oldalán olvashatók a körkérdésünkre érkezett válaszok.

zett jelmondat skandalását. Utóbbi az egyetlen nagykövetség a környéken, amelynek mellékutcájában gyakran áll rendőrautó. Holott nincs is mit őrizni. A román nagykövetséget már soha és senki nem fogja megrohmozni, még csak azok sem, akik bár nem tudják, de csak mellékszereplői annak a normatív nacionalista szappanoperának, amelyet olyan politikusok visznek színre, akik nevére évek múlva már nem fognak ők sem emlékezni. Itt maradnak viszont a populistá neotradicionális (ellen)kultúra térbeli, szövegalapú és vizuális (egyszóval: politikai) megnyilvánulásai dalszövegekben, pólófeliratokban, „pszeudo történelmi igazságtétel esztétikáját” (György Péter) hordozó alkotásokban és éntörténetekben. S ez utóbbin van a hangsúly. Ha szétnézünk a hazának már nem tekinthető térben, akkor tapasztalhatjuk, hogy a mélymagyarság, a képzelt erdélyiség, a „neked nem fáj Trianon?” kérdésfeltevések vagy az etnikai térkép újraszövéseire irányuló akaratok néha

„csak” annyit takarnak, hogy az egyetlen kapcsok a szociális integrációhoz, a val-
lamiben benne létezéshez. Sokan, gene-
rációkat átívelően veszítik el a talajt az-
által, hogy a nemzetállamok kiagyazód-

Szétnézünk a hazának
már nem tekinthető térben.

tak a földrajzi térből, hogy transznacio-
nális térbe lépnek át. Aki nem elég
mobilis, nem elég versenyképes, nem
elég sokoldalú, az a transznacionális fel-
hőbe nem tudja követni országát.

Ilyenkor közülük sokan e „hazában”
megállnak, és visszafordulnak. Elindul-
nak Trianon-országba, Wass Albert-
domborművek mentén, Budapest kert-
városában felhúzott széeklykapukon át

mennek a képzelt Felvidék vagy Erdély
felé a kiismerhetetlenből a szerintük kiis-
merhető magyarságba. S persze, akkor
van csak igazán szerencsájuk, ha nem ér-
nek oda a valós Erdélybe vagy Felvidék-
re, hanem csak a képzelet országútján
járkálnak Kárpátia-számról Nemzeti Ösz-
szetartozás Napjáig. Identitáskatasztró-
fájukat elkerülni csak akkor tudják, ha
nem vesznek tudomást arról, hogy Er-
dély(Magyar)ország nem létezik.

Minél mitikusabban viszonyulunk a
múlthoz, annál nehezebb elmesélni a ve-
lünk egyet nem értőnek, hogy miről is be-
szélünk. A Trianonról folytatott párbeszéd
alapvető feltétele annak megtisztítása
Trianontól (és mítoszaitól). Be kell lát-
nunk, hogy egy kívülállónak éppen olyan
nehéz belépnie egy „folklorizálódott törté-
neti diskurzusba”, mint egy „Trianon nem
kortárs probléma már” minden szolidari-
tást nélkülöző gondolati keretébe. A törté-
nettudományi kutatások sincsenek köny-
nyű helyzetben, nemhogy az objektivitás
mellett a szubjektív, érzelmi, érületi

(vagy éppen mindezeket kizáró) politikai és egyéni feldolgozások.

Merthogy többek között: Trianon érzékenység. Trianon tabu. Trianon összemérés. Trianon összeomlás. Trianon igazságtalan. Trianon, amelynek így kellett lennie. Trianon az élet. Trianon a halál. Trianon a magyaroké. Trianon a magyarságé. Trianon a zsidóké is. Trianon mindenkié, de biztos, hogy nem a zsidóké. Trianon egyetemes. Trianon nem érdekli a világot. Trianon kutatható. Trianon nem megismerhető. Trianon a jobboldalé. Trianon nem a baloldalé. Trianon, ami nem szembeállítható. Trianon, amit szembeállítanak. Trianon nem egyetemes bűn. Trianon valakinek egyetemes bűn. Trianon a pólón. Trianon, amire egy öregember halála előtti utolsó pillanatában gondol. Trianon a DVD-n. Trianon egy vonat bezárt erdélyi mellékvágánya. Trianon a székelyzászlósoké. Trianon 2004. december ötödike. Trianon az „igen”. Trianon a „nem, nem, soha”. Trianon a szorongás a jövőtől. Trianon a kiismerhetetlen tér biztonságos sarka. Trianon egy román autótűt, mely egy marosvásárhelyi temető felé visz. Trianon tárgyasítható. Trianon reklám.

Trianon kultúra. Trianon ellenkultúra. Trianon könyvtár. Trianon a budapesti Hősök tere kokárdás szónoka. Trianon a Házsongárdi temető csendje. Trianon, amitől félsz, hogy nincs róla mondandód. Trianon egy magyar nyelvű egyetem Romániában. Trianon, ha Bukarestben a hátad mögé nézel,

A Trianonról folytatott párbeszéd alapvető feltétele annak megtisztítása Trianontól (és mítoszaitól).

ha magyarul beszélsz. Trianon, ha kineveted azt, aki Bukarestben a háta mögé néz, ha magyarul beszél. Trianon a román nagykövetség előtt posztoló rendőre. Trianon nem egy Kézdivásárhelyre belovagoló miniszterelnök-helyettesé.

S ez a sor a végtelenségig folytatható. Természetesen nem az emlékezetek plura-

lizálódása a probléma, hanem a pluralizálódás el nem fogadása. Amikor nem több, hanem egy (max. kettő) Trianon-képet akarunk. Amikor valaki szerint a „vagy-vagy” a történelem feldolgozásának módja olyankor is, amikor úgy eleve nem lehet. Amikor nincs tisztelet a másik tévedései iránt. Amikor nincs haza.

Egy haza, amely nem létezik, egy politikai közösség, ami nincs, az nem tud semmi értelmeset kezdeni magával. Annak ripityára tört darabjai alatt és között elfér az ahistorikus emlékezet éppúgy, mint annak megértés nélküli elítélése. Egy politikai közösség nélküli hazaimitáció „működésének” feltétele a másik emlékezetének tudomásulvétele és megvetéssel párosuló negligálása. Túlkiabálás, elhallgatás, elhallgatás, felelősségvállalás-elutasítás, düh és gyűlölet. Csak így működik egy haza utáni tér.

„Adjátok vissza a hegyeim” helyett, a magam részéről az adjátok vissza a hazámat projekttel is elégedett lennék. A magyaroknak ma ugyanis nincs hazájuk, a magyarok posztmodern nomádok.

És nekem ez az, ami fáj.

Trauma és utóhatás

A szemináriumsorozat a vészkorszak és a másodgeneráció irodalmáról a *Szombat* folyóirat szervezésében, Szántó T. Gábor vezetésével 2015-ben is folytatódik.

Kéthetente keddenként, 18.00-kor a Bálint Házban (Bp. VI., Révay u. 16.)

Jelentkezni, olvasni és beszélgetni a művekről sosem késő!

2015. első félév:

január 13.: Zsolt Béla: *Kilenc koffer*, vendéglőadó: Kőszeg Ferenc

január 27.: Bárdos Pál: *Stan és Pan*, vendéglőadó: Vári György

február 10.: Szép Ernő: *Emberszag*, vendéglőadó: Turi Tímea

február 24.: Gergely Ágnes versei (*Ajtófélfámon jel vagy, Apu, Pannon ég alatt, A síkság, Keserű gyökerű, Temető Pannóniában, A 137. zsoldár, Babel*), előadó: Szántó T. Gábor

március 10.: Rudnó Teréz: *Szabaduló asszonyok*, vendéglőadó: Jablonczay Tímea

március 24.: Palotai Boris: *A férfi*, vendéglőadó: Jablonczay Tímea

április 7.: Nádas Péter: *Egy családregény vége*, vendéglőadó: Vári György

április 21.: Nádas Péter: *Egy családregény vége*, vendéglőadó: Vári György

május 5.: Nádas Péter: *Párhuzamos történetek*, vendéglőadó: Forgách András

május 19.: Nádas Péter: *Párhuzamos történetek*, vendéglőadó: Forgách András

Tandíj: óránként 600 Ft (a tavaszi szemeszterre előre váltható bérlet 5000 Ft)

Jelentkezni a szanto@szombat.org e-mail címen, vagy délutánonként a **311-6665**-ös telefonszámon lehet.

Partnerek: Amerikai Joint Magyarország, Bálint Ház, Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, Szombat Alapítvány

Médiatámogató: *Élet és Irodalom*

Gerő András

KÉTARCÚ TRIANON

Amikor Magyarországon valaki nyilvánosan azt mondja: Trianon, akkor két jelentéstartomány jelenik meg egy szóban.

Az egyik jelentés a trianoni békét jelenti, amit nagyon sokan békediktátumnak neveznek. Az első világháborút Magyarország számára lezáró trianoni békeszerződés az akkori történelminek nevezett Magyarország határait alapvetően megváltoztatta. Az ország sokkal kisebb lett, és lakosságának jelentős részét így el is veszítette. A lakosságvesztés milliószámra érintette azokat, akik önmagukat magyarnak tartották. Éppen ezért a trianoni békét – s ebben nagyjából-egészében nemzeti konszenzus van – igazságtalannak, méltánytalannak tartják.

A másik jelentés magában foglalja azt a politikai reakciósorozatot, amelyet a Horthy-korszak testesített meg, s a rendszerváltás után a szabadság körülményei között újra életre kelt. Eszerint az igaz magyar feladata az, hogy visszaállítsa a történelmi (Szent István-i, régi, nagy) Magyarországot, mert „Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország”. Ez az értelmezés úgy gondolja, hogy a trianoni béke nem azért méltánytalan, mert a magyar etnikum egy része más államok fennhatósága alá került, hanem az a baj vele, hogy felszámolta a történelmi egységnek tekintett Nagy-Magyarországot. Az első jelentés tárgyyszerű érveléssel alátámasztható, a második jelentés egyértelműen a magyar nacionalizmus irredentába hajló vonulatát képviseli, amely racionális és történeti érveléssel védhetetlen. Az első feladat tehát, hogy szétválasszuk a jelentés-tartalmakat.

Az első jelentéssel most nem foglalkozom, mert az értelmezés evidens. A második azonban megérdemel néhány mondatot.

A történelmi Magyarország 1867-tel, a Habsburgokkal történő kiegyezés nyomán állt helyre. Előtte a középkori Magyarországot hatalmilag és közigazgatásilag

feldarabolták. 1848–49 ugyan deklarálta az uniót Erdellyel, de a felelős magyar kormány tényleges fennhatósága soha nem terjedt ki az ország egészére. 1849-ben, a forradalom és szabadságharc leverése után a győztes Habsburg-hatalom ugyancsak szétarabolt módon igazgatta Magyarországot.

Fotó: Sióréti Gábor

A 16. század óta a kiegyezés hozta létre először az ország területi egységét.

A dualista politikai szerkezet azonban az idők során egyre több feszültségforrást épített magába. A 19–20. század fordulójára szinte mindenki számára nyilvánvalóvá vált, hogy az egyik fő töréspontot az ország

A 16. század óta a kiegyezés hozta létre először az ország területi egységét.

nemzetiségi viszonyai jelentik, hiszen ahogy a magyar nemzetté válás, a magyar nacionalizmus kifejeződött, ugyanígy – ütemkésekkel – megtörtént ez a nemzetiségek esetében is. A 19. század utolsó harmadára már voltak olyan magyarországi nemzetiségek is, amelyek mögött az adott etnikumból kialakult nemzetállam állott (Románia, Szerbia).

A Habsburg-monarchia szétesésével, az első világháború vesztes befejezésével magától értetődő lett, hogy a történelmi Magyarország nem fenntartható politikai egység. A magyar politikai elit jelentős része számára axiomatikus erejű volt az ország területi integri-

tása, de ez senki más számára nem volt az. Olyannyira erős volt a történelmi Magyarország fenntarthatatlanságának gondolati és politikai vonulata, hogy a Szarajevóban meggyilkolt trónörökös, Ferenc Ferdinánd is – szándékai szerint – területileg föderalizálta volna a Szent István-inak tekintett országot. De a Habsburg-birodalomnak alternatívát biztosítani akaró Kossuth is úgy gondolta: Erdély és Horvátország nem kell, hogy része legyen Magyarországnak. Erről több megnyilatkozása is tanúskodik, így többek között a Dunai Szövetség 1862-es tervezete.

A történelmi Magyarország létét a Habsburgokkal való kiegyezés biztosította, s a Habsburg-birodalom megszűnésével ez a biztosíték megszűnt.

A baloldalnak nincs releváns olvasata Trianonról.

1918. október végétől nemcsak a magyarok, hanem a nemzetiségek is létrehozták saját nemzeti tanácsukat, s egy részük kinyilvánította, hogy más állam fennhatósága alá kíván tartozni. Úgy vélem, hogy a történelmi Magyarország létének folytonossága nem volt reális opció – amiből nem következik az, hogy a szétdarabolást nemzetközi jogilag szentesítő trianoni béke etnikai értelemben igazságos vagy méltányos lett volna.

Sokan érdekeltek abban, hogy a két jelentéstartalmat összemossák, s ezáltal egy olyan nacionalista értelmezést igazoljanak a trianoni béke méltánytalanságával, amely egyébként semmilyen értelemben sem tartható. Politikai értelemben ezt a teljesen tarthatatlan – mert igazolhatatlan – értelmezést ma Magyarországon a szélsőjobb képviseli. Ők azok, akik folytonosan Trianon revíziójáról beszélnek, s az állandóan felmutatott Nagy-Magyarország ábrázolatokkal előhívják a feltámaszthatatlan múlttá vált képzeteket. Ennyiben ők egy halott iránti szeretetről beszélnek, amit én nemzeti nekrofilának hívok.

A jobboldalnak ma már van hivatalosnak tekinthető értelmezése Trianonról. Ezt törvény rögzíti (2010. évi XLV. törvény a nemzeti összetartozás melletti tanúságtételről). A törvény célja szerint egyaránt elhatárolódik a revíziótól és a nemzeti önazonosság internacionalista szellemű felszámolásának törekvésétől. A Trianon-történetet nem önsajnáló és területi korrekcióktól áthatott módon értelmezi, hanem a nemzeti összetartozás pozitív élményeként kívánja megfogalmazni. (Tanulmányban dolgoztam fel ezt a kérdést: A nemzeti összetartozás napja. In: Gerő András: Nemzeti történelemkönyv.

Habsburg Történelmi Intézet, Budapest, 2013. 111-146. pp.) A törvény óta eltelt négy év gyakorlata azonban arról tanúskodik, hogy a törvényalkotó szándéka nem tört át; Trianon esetében a nyilvános teret továbbra is eluralja a Horthy-éra felmelegített revíziós értelmezése.

A baloldalnak nincs releváns olvasata Trianonról – még arra sem képesek, hogy az általam említett két jelentéstartalmat élesen szétválasszák. Pedig lenne feladatuk, hiszen a nacionalista értelmezéssel szemben már rég ki kellett volna alakítaniuk egy patrióta narratívát.

Manapság az is divat lett – s ez már érinti azokat is, akiket mások vagy ők maguk zsidóként definiálnak –, hogy megpróbálják a két jelentéstartalmat nem elválasztó Trianon-fogalmat összemosni a holo-

kauszttal, és ezen az alapon éles határvonalat húzni a „keresztény” és a „zsidó” lakosság között. Idézek egy ilyen véleményyt: „Miközben a holokauszt ugyanolyan tragédiája a magyar társadalomnak, mint Trianon, és úgy gondolom, hogy a kettő között rangsort felállítani abszurdum lenne, a két magyarországi emlékezeti csoport nem képes a másik tragédiájával együtt érezni.” (*Emlékezetközösségek*. Romsics Ignác, <http://itthon.transindex.ro/?cikk=23576> – 2014. június 16.)

Az ilyenfajta okfejtés persze ezer sebből vérzik.

A definiálatlanul értelmezett Trianon természetesen nem ugyanolyan tragédia, mint a holokauszt. Már a két esemény lételméleti olvasata is eltér. A magyar etnikum feldarabolása egyértelműen nemzeti tragédia, a holokauszt viszont – európai mérete miatt – egy kultúra tragédiája is volt. Trianon egy elképesztően méltánytalan békeszerződés, a holokauszt azonban egy állami, megtervezett tömeggyilkosság volt. S ami a legfontosabb: Trianonnál – mint látjuk – lehetett és lehet revízióban gondolkodni, a meggyilkoltakat viszont nem lehet feltámasztani.

Az adott értelmezés abszolút relativizálja a holokausztot, és valami olyasmivel veti össze, amivel nem összevethető. Ez körülbelül olyan, mint amikor valaki össze akarja hasonlítani háza kifosztását azzal, hogy megölték a családját. Mindkettő szörnyű, de nem összehasonlítható.

Ami pedig azt illeti, hogy a „keresztényeknek” és az „izraelitáknak” kollektív és homogén viszonya lenne a különféle történelmi eseményekhez, mindkét „oldalt” alaptalanul stigmatizáló, mérhetetlenül leegyszerűsített és így félrevezető gondolkodásra utal, hiszen a kép egykoron és ma is jóval differenciáltabb. Nem is biztos, hogy ezek között az „oldalak” között húzódik a törésvonal. Megjegyzem, hogy a két háború között a zsidó közösség legitim vezetősége osztotta a magyar nacionalizmus axiómarendszerét, és éppúgy híve volt a „min-

dent vissza!” eszmekörének, mint a Horthy-éra hivatalos politikája; és azt is, hogy kevesen szóltak lényeglátóbban a holokausztról, mint Pilinszky János, az egyik legkiválóbb magyar költő, aki történetesen mélyen elkötelezett katolikus volt.

Attól viszont még senki nem tekinthető „izraelitának”, hogy majd’ száz évvel Trianon után nem osztja Trianon nacionalista interpretációját.

Mindenesetre ez az értelmezés is jelzi, hiába telt el majd’ egy évszázad Trianon óta, ma is nagyon sokan érdekeltek abban, hogy a holokausztot relativizálva, fogalmilag tisztázatlanul, érzelmi tartalmakat mozgósítva, azokra rájátszva beszéljenek.

Megítélésem szerint a csak a múlton rágódó identitáskonstrukciók életképességét elsődlegesen az biztosítja, hogy a magyar társadalom sikerhiányos. A németek – mert sikeresek – nagyvonalú megértéssel viszonyulnak a holokauszthoz, és nem búsonganak azon,

hogy nemzetük a 20. században két világháborút vesztett el, s ez számukra sok esetben tragikus következményekkel is járt. (Németországban nincsenek a Harmadik Birodalom ábrázolatát jelölő autómatricák. Aki ilyet ki-

Trianonnál lehet revízióban gondolkodni,
a meggyilkoltakat viszont nem lehet feltámasztani.

tenne, valószínűleg csak elnéző mosolyt váltana ki a többiekből.) A németek tisztelik halottaikat, de problémáik megoldását nem a múltban keresik, s nem akarják a jelenben lejátszani a halottak harcait.

Ostobaságaink oka társadalmunk sikertelensége. Annak adnám a legnagyobb magyar kitüntetést, aki egyszer megválaszolná: miért vagyunk ilyen sikertelenek?

Heller Ágnes

AZ IGAZSÁGTALANSÁG ÉS A BÜN

ASzombat körkérdésére csak személyes tapasztalatom elmesélésével tudok válaszolni. Trianon apám (zsidó, de nem hagyománykövető, magyarrá vált, de osztrák) családja számára személyes tragédiát jelentett. Nagyanyám előbb Modorban (ma Modra), majd Újvidéken volt polgáristan tanárnő. Apám ezekben a városokban nőtt fel, itt voltak a barátai. Trianon hatására nagyanyám korai nyugdíjazását kérte. Budapest mindig idegen város maradt a számára. Zsófi néni minden kedves volt tanítványa ezután „külföldről” látogatta. Nem nagy csoda, hogy ezután kis gyermekkoromban én is „irredenta” lettem, és irredenta verseket írtam. (Az egyik úgy kezdődött: „Vesszen Trianon!”) Mikor azonban Hitler a Felvidék és Erdély egy részét „visz-szaadta” Magyarországnak, apám figyelmeztetett arra, hogy ez katasztrófa, rossz vége lesz. Végleg akkor mond-

tam le az irredentizmusról, mikor apám egyik gyerekkori barátja Újvidékről menekülve elmesélte nekünk a magyar katonaság által megszervezett és végrehajtott pogrom történetét.

A holokausztot és a felszabadulást követő időben a Trianon-kérdés nem merült fel számomra. Ez a Kádár-korszakban változott meg, valószínűleg azért, mert akkor vált fontossá számomra kisebbségi lét. A zsidó kisebbségi lét és a magyar kisebbségi lét egy időben. A Tát-rában kirándulva hangosan kezdtem magyarul beszélni, mert rájöttem, hogy ezt rossz néven veszik. A Budapest Iskola korszakában rendszeresen jártunk Erdélybe, főleg Kolozsvárra, de Székelyföldre is, keresve (és megtalálva) az ottani magyar kisebbségi értelmiséggel való kapcsolatot. Mindegy volt számunkra, hogy milyen politikai „oldalt” képviselnek. Közéjük tartozott Bretter Gyuri, Mol-

nár Guszti, TGM, Szócs Géza és még sokan mások. Bretter Gyurival jártuk a magyar falvakat, gyűjtöttük a hímzéseket, ittuk a helyi pálinkákat. Ismerkedtünk. Ha jól tudom, mi (büdös zsidók) fedeztük fel a magyar–magyar kapcsolatok fontosságát, személyes kapcsolatokon keresztül. De természetesen „revizionista” eszméket együnkünk sem táplált.

A Vajdasággal való kapcsolat az erdélyi kapcsolatoknak, mondhatnám, ellentéte volt. Onnan kerestek meg engem Újvidékről, Szabadkáról. Mikor Magyarországon kiadási tilalom alá esem, ottani lapoknál jelentek meg írásaim magyar nyelven. Ők egyengették az utamat a Korculai nyári egyetemre is. Hogy rövidre fogjam: a magyarországi ellenzés és a jugoszláviai vagy romániai magyar ellenzék között remekül működött a magyar–magyar kapcsolat.

legyőzését. Nos, ez az ellenállás különbözik a maradék zsidó lakosság és a magyar lakosság esetében.

Az őszinte trauma elbeszélésnek mindkét esetben feltetele saját bűneink bevallása.

Nézzük Trianont. A kérdést, hogy mennyire volt Magyarország bűnös abban, hogy Trianonra egyáltalán sor kerülhetett, a történészek döntenek el, de a zsidóságnak ebben az esetben sem lehet bűntudata. Ők nem voltak az Osztrák–Magyar Monarchiában abban a helyzetben, hogy a többi nemzetiség sorsáról dönthessenek. Különbösen remek magyar patrióták voltak, hűségesek a hazához. Maradtak hűséges magyarok Trianon után is (lásd Márai könyvét: „Hallgatni akartam”). Hűségük jutalmaként Magyarországra való „visszatérésük” után azonnal megfosztották őket minden magyar állampolgárt megillető jogaitól, s végül meg is ölték őket.

Nemcsak az áldozatok, de a tettesek is elszenvedik a traumát. De nekik sokkal nehezebb akadályokat kell leküzdeniük a traumaelbeszélésben. Ezt a rettenetes akadályt küzdötték le a németek 1968 után (nem előbb!). Szembenéztek azzal, amit a zsidók ellen elkövettek, és elfogadták, utólagos reklamáció nélkül, az Odera–Neisse-határt.

A magyar lakosság eddig nem volt képes a traumaelbeszélésre. Most a pszichológiai akadályok mellé még ideológiai akadályok is járulnak. Lásd a Nagy-Magyarország térképével dicsekvő autokat, lásd a Szabadság téri szobrot. Hazugság, hazugság mindenütt. Ebből nincs gyógyulás.

Nos, a maradék zsidóság joggal hányja a magyar lakosság szemére, hogy az képtelennek mutatkozik a holokausztal kapcsolatos őszinte beszédre, képtelen beismerni azt, hogy tettestárs volt. Ugyanez a maradék zsidóság viszont érzéketlen a Trianon-traumaelbeszélés elmaradásával szemben. Nem

mintha nem lett volna annak a szenvedő alanya (hiszen azért beszéltem el nagyanyám történetét, ezért hivatkoztam Márai könyvére), hanem mert az, amit a zsidók ellen nem sokkal később tettek (lásd: újvidéki pogrom) kitörölte a zsidóság pszichéjéből a Trianon-trauma hegeit.

Beteg úgy ez, sajnós. Igazságtalanságot nem lehet igazságtalansággal, bűnt nem lehet újabb bűnnel jóvátenni. Igazságtalanságot sem lehet bűnnel, bűnt sem igazságtalansággal kiegyensúlyozni. Trianon egyike volt a legigazságtalanabb, egy nemzetállam ellen irányuló történelmi döntéseknek, a holokauszt volt a legnagyobb bűn, amit a modern világban egy nép ellen elkövettek. Minden halottat másként siratunk meg, minden veszteséget másként gyászolunk. A meggyászoltak nem összehasonlíthatók. Egy igazságtalanság sem összehasonlítható egy bűnnel. De attól az igazságtalanság nem szűnik meg igazságtalanság és a bűn pedig bűn lenni. Beszéljünk egymással róluk.

Hűségük jutalmaként Magyarországra való „visszatérésük” után azonnal megfosztották őket minden magyar állampolgárt megillető jogaitól, s végül meg is ölték őket.

De hogy kevésbé személyes módon folytassam. Magyarország a 20. században két traumatikus tapasztalaton esett át. Trianonban elvesztette területe kétharmadát, a holokausztban elvesztette félmillió zsidó lakosát. A kommunista korszakban mindkét traumata tapasztalatot, hogy úgy mondjam, szőnyeg alá söpörték. Úgy mondták, hogy a nácik kommunistákat öltek, a zsidó szót ki sem lehetett egy ideig ejteni. Ami Trianont illetve, szomszédjaink (Jugoszlávia kivételével) baráti szocialista népek, a béketábor, hozzánk hasonló, rendíthetetlen oszlopai.

Amint ez várható volt, a szőnyeg alá söpört traumák kísértetként bukkantak elő a rendszerváltozás után. Egy ideig tudomást sem akartak venni ezekről a kísértetekről, úgyhogy azok valóban elkezdtek kísértetni.

A trauma feldolgozása trauma-elbeszéléssel kezdődik. A trauma-elbeszélés pedig őszinteséget követel, mindekelőtt a belső pszichológiai, vagy ideológiai ellenállás

Fotó: Csirják Pál

Kovács Éva

TRAUMÁN INNEN ÉS TÚL

Trianon társadalmi emlékezete amorf és (ezért) végletesen kiszolgáltatott a mai történelempolitikának. Amorf, mert keverednek benne táj- és térképzetek és magatartásbeli hasonlóságok, tehát elsődlegesen – bár egy konkrét történelmi eseményre vonatkozik – *habituális*. Trianon kollektív emlékezete *emocionális*: mindig magában hordja az elveszített otthonosság érzetét és azt, ahogy ezt ma átéljük. Trianon emlékezete *narratív* is: amikor megszólal, elbeszélése mindig etnocentrikus és gyakran nem mentes az antiszemitizmustól. Trianon kollektív emlékezete egy „örökös ellentéttel” terhes: etnocentrikus alapokon nem mesélhető el olyan változata, amely minden utódállamban érvényes lehetne. Arra a kérdésre tehát, hogy mi történt „velünk”, az Osztrák–Magyar Monarchia állampolgáraival 1920-ban, nincs közös történetünk. Végül, Trianon emlékezete *kulturális* (nem kommunikatív), ráadásul már a húszas években elnyerte máig használatos formáit és rítusait.

Trianon a személyes és családi emlékezetből lassan kikopik: távoli legendává válik. Ez az emlékezet úgy őrződött meg közel száz éven át, hogy a magyar állam a két világháború közötti időszakban minden intézményes lehetőséget kiaknázva erőltette rá polgáira a saját gyász-verzióját, míg a szomszédos államok a magyar kisebbségek számára ezt a gyászt hasonló vehemenciával tiltották. 1945 után – néhány igen rövid időszaktól eltekintve – tabu volt az egykori elcsatolásokról beszélni. Amikor Magyarországon Trianon társadalmi emlékezete újra felbukkan a nyilvánosságban, ez még főként a kisebbségben élő magyarokkal való szolidaritást jelenti. A rendszerváltás után az MDF és a MIÉP programjában tűnik fel ismét, ahol már a két világháború közötti revizionista propagandából is merít. Állandó toposza lesz a szélsőjobb, nacionalista szubkultúráknak és a 2000-es évektől beszivárog a főáramba. Az elmúlt másfél évtizedben számos könyv születik a témában.

Ezek a Trianonról való történelmi tudást árnyalják ugyan, azonban – talán épp a hosszú csend miatt – maguk is gyakran a két világháború közötti etnocentrikus hangon szólnak meg. Ez az új történelmi tudás – néhány üdítő kivételtől eltekintve – *szokatlanul avított*. Talán ebből is fakad, hogy a 2000-es évek végére Trianont immár *társadalmi vagy kulturális traumaként* azonosítja a széles közönség – politikai pártállásra, kulturális beállítók-

Trianon metaforájától elválaszthatatlan az antiszemitizmus és a magyar soá is.

dásokra való tekintet nélkül. 2010 óta június 4-e nemzeti emléknap.

Veszélyes vizekre evez tehát, aki letér a fősodorról: én most mégis Trianon társadalmi emlékezetének árnyalására – a traumaeffektus varázstalanítására – teszek kísérletet. A terjedelmi korlátok miatt e hozzászólásban csupán a *kortársak* („szemtánuk”) 1920–1945 közötti *tapasztalatával* foglalkozom. A mai „trianonozás” nem a kortársak I. világháborús *tapasztalatából* táplálkozik, hiszen a világháború lezárulása és a békeszerződés csak a Magyar Királyság területén egyébként kisebbségben élő magyar népesség számára volt trauma. Szlovákok, románok, szerbek, horvátok stb. milliói örültek (ha nem is felhőtlenül és nem is hosszan), hogy a magyarok rovására

végre elnyerték az önálló államiságot, hogy megszűnt az őket sújtó diszkrimináció, hogy mobilitásuk felgyorsult, politikai képviseletük lehetőségei megsokszorozódtak. Amit ma Trianon-érzésnek nevezhetünk, az elsősorban a „csonkaország” két világháború közötti magyar népességének kollektív emlékezete: s e csoporton belül mindegy, hogy jobb- vagy baloldali orientációjú, zsidó vagy nem zsidó emberekről beszélünk.* Sokkal fontosabb, hogy – a nemzetépítő politika hazai sajátosságaiból következően – elsősorban a *középosztály érzésvilágáról* van szó, amely a szervezett munkásságon keresztül valamennyire elérte az alsóbb társadalmi csoportokat is, de már akkor sem érintette meg feltétlenül a szegényebb, iskolázatlanabb rétegeket.

Mára az első világháború csaknem kiesett az aktív emlékezeti kultúránkból.

Ebben a gyász- és revánskultúrában *szublimálódott* az első világháború félmillió magyar hősi halottjának, nyolcszázezer hadifoglyának és másfél millió hadi sebesültjének a borzalma – s vele mindaz a társadalmi trauma, mely az addig elképzelhetetlen kiterjedésű erőszak, az éhezés és a spanyolnátha pusztításának megtapasztalásából származott és szinte *egyetlen családot* sem került el. Mára az első világháború csaknem kiesett az aktív emlékezeti kultúránkból, azonban fontos tudni, hogy akkor, amikor a Trianon metafora megszületett, még szorosan összefüggött a kettő. Az az anómiás állapot (az első világháború hatalmas veszteségei együtt jártak a társadalom szerkezeti átalakulásával, különösen a középosztályok esetében), amelybe az első világháború egész társadalmakat sodort, kezelhetetlen volt mind társadalomlélektani, mind szociálpolitikai értelemben. Visszatekintve nincs abban semmi különös, hogy a *minden család* életét tragikusan érintő Nagy Háború veszteségei fölött ült tor végül a Trianon metafora, s ezzel a nemzeti gyász és a revánsvágy kiéléséhez vezetett.

Másodszor, míg a „csonka országban” olajozottan működött a revizionista propaganda gépezete, addig

* Ki ne emlékezne Komlós Aladár megrendült soraira 1921-ből? „S aki még most is kételkedik benne, annak kísérletileg is bebizonyítjuk, hogy dupla bőrünk van: üsd előttünk a magyart és fáj... Üsd a zsidót, és még jobban fáj. Mi duplán tudunk fájni.” (Koral Álmos [=Komlós Aladár]: *Zsidók a választáson*. Eperjes, 1921.)

az elcsatolt területeken maradt magyar közösségek azzal a gyökeresen új helyzettel kellett megbirkózni, hogy az a magyar etnicista politika, melyet 1914-ig magától értetődőnek vettek, immár román, szerb, horvát vagy éppen szlovák színekben fordul elénk és hasonló praktikákkal próbálja kordában tartani a magyar nyelvhasználat és politikai artikuláció lehetőségeit, mint ahogy azt korábban a Magyar Királyság tette a kisebbségeivel. És ehhez nekik az a szerep sem állt rendelkezésükre, hogy csalódottságukat – mint az „anyaországiak” – a reváns vágyában nyíltan kifejezhessék. Épp ellenkezőleg: most az új nemzetállamok vettek rajtuk revansot. Ahogy a „csonkaország” az első világháborúnak és a birodalom összeomlásának a személyes tragédiáját és gyászát, úgy az új nemzetállamok a revizionizmus gondolatát zárták ki a közbeszédből.

Harmadszor, Trianon metaforájától elválaszthatatlan az *antiszemitizmus* és a *magyar soá* is. A visszacsatolásokkal egyidejűleg a régi-új területeken is érvénybe léptek az ún. zsidótörvények, amelyek a kisebbségi magyar közösségeket máshogy érintették, mint az anyaországiakat. A két évtizednyi kisebbségi magyar politika elválaszthatatlan alkotóelemévé vált, különösen a nagyobb városokban, a magyar zsidóság. Ráadásul az anyaországot 1920 óta egységben tartó *antiszemitizmus* (amely a háború elvesztésében és magában a trianoni békeszerződésben is bünbaknak tette meg a hazai zsidóságot) az elcsatolt területek magyarságában csak kevésbé vert gyökeret. Ezt az antiszemitizmust a kisebbségben élő magyaroknak 1938 után újra kellett tanulniuk (bár, mi tagadás, gyorsan belejöttek).

A társadalmi emlékezetben mindmáig nem kristályosodott ki az az összefüggés, hogy a revánsvágy beteljesülése kíméletlenül *együtt járt* a zsidóüldözésekkel, majd a deportálásokkal és a vidéki zsidóság pusztulásával. A bűnbakképzési vízió, amely 1919-ben indult, 1944-45-ben, a magyar zsidóság csaknem teljes elpusztításával teljesedett be. Így a kisebbségi sorban élő magyarság felelőssége, ha lehet, még nagyobb, mint az anyaországié: olyan zsidó közösségeket hagyott egy szemvillanás alatt jogaitól, vagyonától, majd életétől megfosztatni, melyek testvérei voltak a magyar kisebbségi sorsban.

Ha a magyar soában való felelősség kérdése a társadalmi emlékezet részévé válna (mind Magyarországon, mind a kisebbségi magyar közösségekben), akkor talán Trianon is más színben látszana. És fordítva: ha Trianonnal, annak társadalmi előzményeivel és politikai következményeivel tisztába kerülnénk, azzal a magyar soát is talán pontosabban megértenénk.

Köves Slomó

BIZALOM ÉS LOJALITÁS

Az emlékezés és a torzult valóságérzékelés tanulságai

Emlékezni és emlékeztetni, tanulságokat levonni – ez a célja egy nemzet, egy közösség életében a történelmi eseményekre, sorsfordítókra és veszteségekre való emlékezésnek.

Mindannyian zavarban vagyunk, amikor történelmi folyamatok, traumák összevetésével foglalkozunk. Traumák és sérelmek összevetése ugyanis a relativizmus csapdájának elkerülése nélkül alig lehetséges.

A történelem mint történetírás és mint organikus elbeszélés bizonyosan ellenáll egy ilyen kísérletnek. Nem ismerünk olyan történettudományi módszert, amely képes volna fájdalmat, kétségbeesést, személyes veszteséget mérni, összemérni. A trianoni döntéssel nyelvéből, identitásától, nemzettudatától és sokszor vagyonától, egzisztenciájától fosztották meg magyar polgárok millióit, e történelem hatása és a határokon belül maradtak rémülete, megalázottsága kölcsönösen hatottak egymásra. Ezek hatásai járták át a 20. század 1920 utáni magyar történelmét, és a 21. század legfontosabb identitáskérdéseire is hatnak. Mindezen mélyreható és feldolgozhatatlan keserűségnek a történelmi elbeszélés világában való megméretése a holokauszt áldozatainak és a meg nem született, azóta talán milliók hiányával, valamint a túlélők életet nyomorító, generációk életképességét ellehetetlenítő mély neurózisaival badarság lenne. Az áldozatok kölcsönös hiányérzete, tanácsalansága egy dologban azonban közös: mintha a két trauma áldozatainak csoportjai egymáson valamiféle érzéketlenséget kérnének számon, ami a tökéletes emberi kiszolgáltatottság közös tapasztalata vonatkozásában nyilvánul meg.

A sérelmek és traumák világában egy ponton mindig lojalitáskérdésekbe ütközünk. Abba a kérdésbe, hogy áldozat és elkövető viszonyában a bizalom – a nemzeti kérdések világában különösen elengedhetetlen bizalom –, milyen módon és melyik ponton számolódott, számolódik fel. A zsidó–magyar együttélés vonatkozásá-

ban, legtisztábban a Trianon és a holokauszt traumáinak relativizálása során érhető tetten a lojalitás kérdése.

Pozitív identitás traumák tükrében

A magyar zsidóság identitástudatának és az identitás keresésének egyik megkerülhetetlen, központi eleme a holokauszt traumájának az identitásokban elfoglalt szerepe. Talán nem kevésbé igaz ez a magyar nemzeti

Mintha a két trauma áldozatainak csoportjai egymáson valamiféle érzéketlenséget kérnének számon.

identitásra sem, melynek gerince a nemzeti tragédia kultusza, ami az elmúlt 500 év történetét kudarcok és megcsalások láncolataként értelmezi.

Zsidó magyarok társaságban előfordul, hogy savanyú értetlenséggel szólunk a trianoni országcsönkítés traumatikus, nemzeti identitásalkotó szerepéről, és legalább ilyen gyakran fordul elő nem zsidó magyarok körében, hogy sokan eltúlozzanak és erőltetettnek tartják a holokausztra való emlékezések sokaságát, illetve folyamatos napirenden tartását.

A zsidó magyarok egy részét feltehetően azért irritálja a trianoni emlékezés, mert az ország megcsön-

kítását követő évtizedekben a revizionista jelképek és az antiszemitizmus összenőttek. Ezért egy „nem, nem, soha” vagy egy Nagy-Magyarország-matrica óhatatlanul is offenzív asszociációkat ébreszt.

A nem zsidó magyarok egy részét pedig feltehetően azért zavarja a holokauszt emlékének napirenden tartása, mert úgy érzik, hogy az emlékezés nem más, mint egy olyan bűnnek a számonkérése, amelyet személyesen nem ők követtek el, és amelynek számonkérése még kollektív értelemben sem magától értetődő.

Sok zsidó magyar érzi úgy, hogy a trianoni tragédia középpontba állítása egy olyan nacionalista paradigma része, amely tulajdonképpen a holokausztal kapcsolatos felelősségről és tragédiáról igyekszik elvonni a figyelmet. Sok nem zsidó magyar pedig az-

lejtés könnyelmű csábításának. Tudatalattink mélyén ott lapulnak, és akárcsak a mélytengeri örvények, egy idő után a felszínen is turbulenciát okoznak. Ilyenkor a pszichoanalízis hagyománya szerint az egészséges túlélés, a személyiség integritásának és koherenciájának fenntartása érdekében érdemes a szövődmények feltárásának munkáját elvégezni, ismét végiggondolni, hogyan is történt, ami történt, mi vezetett oda és milyen tanulságokat levonva tudjuk egyáltalán feldolgozni a történeteket.

Válsághelyzetekben nincs időnk az események analitikus feldolgozásra, ilyenkor a túlélésért küzdünk. A történetektől eltávolodva azonban érdemes újra elővenni az eseményeket, és tudatosan, lélekben azokat újra átélve levonni a következtetéseket, gyarapodni az élet traumatikus eseményeiből is.

Többek közt ez lenne az emlékezés értelme. A zsidó vallási tradíció is ezért teszi központi elemévé az emlékezést. Emlékezni személyes és kollektív életünk pozitív és negatív eseményeire, újra átélni azokat, magunkban feldolgozva aktualizálva, tanulságaikat újra és újra megtalálva. „Ezek a napok emlékeztetnek és megcselekednek minden nemzedékben” –

tanítja Eszter könyve (9:28.). „Minden nemzedékben tekintsen magára úgy az ember, mintha ő vonult volna ki Egyiptomból” – olvassuk évről évre a Hágadában.

Az önreflexió lehet az egyetlen értelmes célja egy közösség és egy nemzet esetében a tragédiákra való emlékezésnek. Semmiképp sem a sérelmek világgá kürtölése, vagy a velünk szemben elkövetett igazságtalanság napirenden tartása.

A magyar közbeszédből, köztudatból és nemzeti emlékezetből fájdalmasan hiányzik ez a reflexív mozzanat, legyen szó a nemzet történetének bármely, eddig megküzdetlen traumájáról. Mind Trianon, mind pedig a holokauszt emlékezet-elbeszéléseiben kevés szó esik az önépítő, önreflexív tanulságlevonásról. Pedig, ha más nem is, mindkét emlékezeti gócpont esetében léteznek érvényes tanulságok. Még hozzá nem csak a „tettes”, hanem az „áldozat” oldalán is.

A torzult valóságérzékelés veszélyei

Nyilvánvalóan nem vállalkoznánk arra, hogy ezen írás keretein belül minden lehetséges tanulságot megtaláljak, de egy, jellegében hasonló pontot, közös metszetet érdemes megemlíteni. Ez pedig a torzult valóságérzékelés problémája.

Az önreflexió lehet az egyetlen értelmes célja egy közösség és egy nemzet esetében a tragédiákra való emlékezésnek.

zal nyugtatja lelkiismeretét, hogy „nekünk is megvan a magunk tragédiája”, és ha a „zsidók ennyire érzékenyek a mi ügyeinkkel kapcsolatban, akkor ne várják tőlünk sem, hogy átérezzük az ő fájalmukat”.

Külön-külön és közösen is elmaradt a történelmi katarzis, ami nélkül nehéz egy olyan emlékezeti közösségnek megküzdenie a közös és egyéni traumák komplex rendszerével, amelynek utolsó – és talán egyetlen – közös pozitív történelmi tapasztalata a kiengedés utáni időszak alig néhány évtizede.

Tanulságok az emlékezésből

Ezen keserű vallomás mentén könnyedén jön zavarba az ember, ha valaki(k)ben egyáltalán felvetődik a történelmi sorsfordítókra való emlékezés kötelességének megkérdőjelezhetősége. „Mi értelme van olyan sokat emlékezni a holokausztra?” – kérdezte tőlem pár hónappal ezelőtt egy debreceni gimnazista egy iskolai előadás után.

Az egyes ember személyes élete tekintetében, a sorseseeményekre és a belőlük keletkezett sebekre, hegerekre (amiket traumáknak szoktunk becézni leggyakrabban) elfojtással reagál. Eredendő történetünkől kilendítő, negatív élményeinket és tapasztalatainkat igyekszünk emlékezetünk felszíni szövődékéből félreseperni, annak mélyebb rétegeibe temetni. Csakhogy az emlékek makacsak, nem engednek a fe-

Talán nem vagyunk túl merészek, ha azt mondjuk, hogy mind a holokauszt, mind Trianon esetében a tragédiát egy kollektív, torzult valóságtudat előzte meg. Talán mérsékelhető lehetett volna a pusztítás, ha a torzult valóságértelmezés belterjes világából lett volna merszünk a valóság igazságát megvallani.

A Trianonhoz vezető végzetes folyamatok egyik fő mozgatórugója volt a kiegyezést követő eufória. Az évszázadokon át remélt, 1848-ban majdnem kiharcolt és 1867-ben látszólag visszanyert önrendelkezés eufóriája olyan téves valóságérzékelésbe terelte a nemzet egészét, amely nem akart tudomást venni a történelmi Magyarország területén időközben igen csak megváltozott demográfiai és nemzetiségi mutatókról, a megnövekedett lélekszámú nemzetiségekről, igényeiről és törekvéseiről.

A kiegyezés ugyan visszaállította Magyarország szuverenitását, de a nemzetiségek helyzetét nem rendezte. Pedig a kiegyezés idején a magyarok az ország lakosságának nem egész felét alkották csupán. Bár a magyar Országgyűlés már 1868-ban elfogadta a nemzetiségek jogairól szóló XLIV. törvénycikelyt, a törvény szelleme a mindennapi élet világába csak kevésbé hatolt le. A korabeli osztályérdekeket és nemzeti félelmeket összekapcsoló kicsinyes és érzéketlen nemzetiségi politika nem akart tudomást venni a közeledő tragédiáról. Egy eltorzult valóságérzékelés vezetett tragédiához.

A valóság téves, imaginárius észleléséből fájdalom, fizikai valóság lett.

A kiegyezést követő korszak nemcsak a magyar nemzet egésze számára hozta el a rég remélt megváltást, hanem a nagylélekszámú magyar zsidóság hosszú évtizedeken át kudarcosnak tűnő küzdelmében is győzelmet hozott. A magyar zsidók elnyerték egyéni szabadságjogaikat, kihirdtetett az emancipációs törvény. Ezzel egy időben kimondatlanul is egy olyan asszimilációs alku született, amelynek ígérete szerint a zsidók asszimilációjáért cserébe a jogon kívüli állapot és az antiszemitizmus a múlté, a

magyar zsidók végérvényesen a nemzet elválaszthatatlan részei, mőzeshitű magyarok lesznek. A magyar zsidóság eufóriája is azonban sajnos igen hamar egy torzult valóságkonceptió mentén nyert értelmet. Olyanná lett, amely nem akart tudomást venni sem Istóczy Győző antiszemita pártjáról, sem a tiszaszlári vérvádról. Még a numerus clausus, a fe-

Mind a holokauszt, mind Trianon esetében a tragédiát egy kollektív, torzult valóságtudat előzte meg.

hérterror és a zsidótörvények idején is abban az erősen szubjektív valóságtérben éltünk, hogy egy átmeneti, múló problémáról van szó, velünk ez nem fog megtörténni. A torzult valóságtérből megint csak elviselhetetlen fizikai valóság lett.

Napjainkban mindez a kölcsönös bizalmatlanságban és az együttélés harmóniáját nagymértékben korlátozó lojalitáskérdés fel-felvetésében kulminál. A bizalmatlanság ködfátylán keresztül torzuló valóságérzékelés metyege így napjainkat sem kerüli el. A nagyfokú felelőtlenséggel antiszemitizmust kiáltó zsidók és zsidó közösségi vezetők éppoly kárt okoznak traumáink megküzdhetőségének, mint a „külföldön árulkodó” zsidók összeesküvésének kliséje a mainstream politikai diskurzusban. Mintha (zsidó és nem zsidó) magyar sajátosság lenne a torzult valóságképek megküzdése. Ugyanaz a típusú probléma, amely a nemzet nagy tragédiáit is megelőzte és jellemezte.

Bizalmi viszonyainkat bizonyosan csak a közös emlékezés, a közös történelmi traumáinkban fellelt közös mozzanat felismerése, a kiszolgáltatottság élményének közös elutasítása által, egy közösen konstruált, élhető és igaz valóság elfogadásával állíthatjuk helyre.

A szerző az EMIH vezető rabbija.

Szombat az interneten

A ketyegő bomba esete | Ahol nem volt antiszemitizmus – válasz Boross Péternek
| „Annyi zsidó élet kell, amennyit saját erőnkől fenn tudunk tartani” – interjú
Seres Attilával | Feldmájer gyilkossággal vádol – „képelegve”

Cikkeink a www.szombat.org honlapon. Olvassa a Szombatot az interneten is!

Radnóti Sándor

A TRIANON-MATRICA

Nincs bennem érzéketlenség Trianon iránt. Apai ágon családom nagyváradi, dédszüleim a város tekintélyes zsidó-magyar polgárai voltak, dédanyám iskolaigazgató, dédapám rendőrkapitány. Az országrész elszakítása súlyosan érintette fölmenőimet, s még magam is megtapasztaltam, hiszen váradi nagynénemet – annak az

elvnék a következményeképpen, hogy ugyanazt a társadalmi rendet, de szigorúan külön-külön, zárt határok közt építsék a szocialista országok – csak tízéves koromban ismerhettem meg.

Ezért is, és sok másért Trianon az én idegeimben is, tudatomban is jelen van. S mégis osztozom a vele szemben való ingerültségben. Dühítenek az autókon látható Nagy-Magyarország-matricák, az országban az elmúlt években százaz nagyságrendben épült

talán egymillió? Itt látható a György Péter könyvcímében emlegetett, a Wass Albert visszaadandó hegyeiben megjelenített, a Nyirő könyveinek – jellemzően csak Magyarországon, Erdélyben nem – szűrőposztó, halinakötésében materiálisan is földézett képzelt Erdély, a színmagyar.

A trauma traumatikus feldolgozása ez. Az idő megáldítása egy valóban traumatikus eseménynél, amely – mivel majd' száz éve történt – már kilépőben van a kommunikatív emlékezet köréből, de nem tud történelmi emlékezetté, feldolgozott emlékezetté válni, mert – áll az idő. De ebben az álló időben, körben forgó önmozgása elegendő arra, hogy mindent, ami valóságos és képzelt rossz bekövetkezett velünk az elmúlt száz esztendőben, alárendeljen ennek, és begyömöszöljön ebbe a traumába. Ami erre nem tűnik alkalmasnak, amit nem „tettek velünk”, hanem közülünk tették, az vagy kikerül a nemzeti trauma-körből, vagy átértelmeződik. Minden Trianonná válik, méghozzá Trianon-matricává: egy mindenre ráragasztható, kétdimenziós, mélység nélküli öntapadó címkévé. Trianon az Európai Unió, Trianon a Szovjetunió, Trianon a náci Németország.

Ennek vált a jelképévé a Szabadság tér. Rényi András mélyreható elemzései már világossá tették, hogy a német megszállási emlékmű egyik legfőbb funkciója

az, hogy a szovjet felszabadulási emlékművet is megszállási emlékművé értelmezze át. Ez a szellemes megoldás őrizhette meg a helyén a nemzetközi szerződések védte fehér obeliszket, s ez kényszerítette a tér másik végére, az autógarázs fölé, az ismert sufnimegoldással az új emlékmű-paródiát. Így mindkettő a Trianon-narratíva részévé vált, most nem térbeli,

hanem lelki és politikai csonkítással, megfosztással. Megint csak történt velünk valami rossz, amiért semmilyen felelősséggel nem tartozunk.

Nemzeti himnuszunk, a nagy Kölcsey nagy verse arról szól, hogy Isten sújtja választott népét. Ez a zsidó motívum – minden nemzeti ébredést a választottság prófétai tudata kíséri – nálunk különös erővel kapcsolódott össze a katasztrófák sorozatával, hiszen „bűneink miatt gyúlt harag kebledben”. A bűn azon-

Az autókon látható Nagy-Magyarország-matricák az önsajnálát olcsó és szálnalmas jelképei.

emlékművek, Wesselényi Miklóssal szólva „a dölyf szülte pőf és fesz” és egyszersmind az önsajnálát olcsó és szálnalmas jelképei. Az ősi jog történelmi tudatában valami feneketlen történelmi tudatlanságot és jelenkori tudni-nem-akarást látok, aminek felejthetetlen példáját egyszer Kányádi Sándor, a nagy erdélyi költő mesélte el. Csurka Istvánnal beszélgetve hirtelen gyanút fogott és megkérdezte: – Te Pista, szerinted hány román él Erdélyben? – Nem tudom – szólt a válasz –,

ban nem tárgya a versnek, amely lendületében eljut ahhoz a még ebben a szent költeményben is nehezen felfogható és elfogadható sorhoz, hogy „megbűnhődte már e nép” nemcsak a múltat, hanem a jövőt is. Mai felfogásunk szerint – helyesen – nincs kollektív bűn. Az állam sem azonos – ahogy ma súlykolják nekünk – a „magyar emberekkel”, az állam bűnei sem a közösség bűnei. A ma élő magyarok között alighanem már senki sincs – vagy ha van, kevés ideje lehet hátra –, akinek személyes felelőssége lenne abban, amit korábban élő egyes magyarok – nem kis számban –, és maga a magyar állam a német megszállás előtt és után elkövettek felebarátjaikkal, az itt élő magyar és nem magyar zsidókkal. A Trianon-matrica azonban éppen a kollektív mentesítést kínálja, valamiféle jogot egy olyan általános amnesztiára, amely nemcsak az ország történelmi állapotából, öncsaló nemzeteszmeiből is következő személyes bűnökre és az állam bűneire ad felmentést, hanem ennél többet: felejtést, a történelem átírását, az eufémizmusok gyalázatát. A Trianon-matrica arra jó, hogy Trianon valóságos traumája eltöröljön egy másik valóságos, és nem kevésbé mélyen nemzeti traumát, a vészorszak traumáját.

Ám ennek a felfogásnak ellent kell állni. „Mert semmi vagy, ha nem vagy ellenállás” – írta híresen Babits. Az ellenállás példája a Szabadság-téri ellenemlékmű, e szedett-vedett személyes emlékekből összeálló megrendítő képződmény, s példája maga a Szabadság-tér mozgalma is. Méghozzá nemcsak abban a konkrét értelemben, hogy ellenáll annak a történelemhamisításnak, amely a magyar állam felelősségét semmivé, a német állam felelősségét mindenné teszi. Ellenáll ugyanis annak a sokkal szélesebb értelemben vett, és sokkal több embert érintő Trianon-matricának is, hogy a balsors újra tépi a magyart azoknak a hatalomra került csibészeknek a képében, aki megcsonkítják jogait, szabadságát, és ez ellen az istencsapása ellen nincs orvosság.

Lehet, hosszú ideig valóban nem lesz. De csak akkor vész el a magyar a magyarban, ha már történetesen ide születünk, vagy általánosabban, akkor vész el az emberben a közös múlt (és jövő), az együttélés és a szolidaritás szelleme, ha ezt is új Trianonként éli át.

Elhangzott 2014. szeptember 30-án, a Szabadság téren.

Somogyi Zoltán

KI AZ ÁLDOZAT?

Sokszor a traumák tartanak legerősebben össze egy közösséget. A magyar nemzeti közösségnek kétségtelenül ilyen tragédiája Trianon.

Végző soron mindegy, hogy mennyi hamis értelmezés, mítosz és felelősségelhárítás rakódott rá e történelmi eseményre, ettől még a jelenbeli tény az marad, hogy magyarok milliói gondolják nagyjából-egészéből ugyanazt Trianonról. Az általános elterjedt nézet szerint ez Magyarország számára kiemelt jelentőségű korszakhatár. Ami Trianon előtt volt, az valóságos aranykornak látszik: Nagy-Magyarország, gazdasági prosperitás, térségi vezető szerep. Ami Trianon után jött, az maga a tragédia: Csonka-Magyarország, kiszolgáltatottság, nemzetet és családokat érintő szétszakítottság.

A XX. század egyik legkegyetlenebb vonása (és természetesen nem csak Magyarországon), hogy nemzeti közösségek számára lehetetlenné teszi a történelem egységes megélését. Számos olyan esemény van a XX. században, amely egyeseknek a lecsúszás, az eljelentéktelenedés, a vagyonvesztés, mások számára azonban a társadalmi felemelkedés, a meggazdagodás lehetőségét jelentette. A Tanácsköztársaságra, a Horthy-korszakra, és az államszocializmusra egyaránt elmondható ez. És Trianonra is. Még inkább a trianoni traumát orvosló „bécsi döntésre”.

Trianon és a bécsi döntés „emlékezte” szükség-szerűen nem lehet, és soha nem is lesz egységes. Ahhoz azonban, hogy ezt belássuk, nem kell a traumákat „versenyeztetni”, csak egyszerűen látni azo-

nos események által okozott gyökeresen különböző életutakat. Magyarország területének kétharmada veszett el, és sok millió magyar ember lett olyan ország állampolgára, mellyel nem érzett identitásközösséget. (Románia, Csehszlovákia vagy Jugoszlávia). A trianoni döntés nyomán fellángoló antisze-

mitizmus nem változtat azon a tényen, hogy maga a döntés Magyarország számára igazi tragédia volt.

A trianoni döntés jelentőségének bagatellizálása érthető módon sért sokakat, és az is érthető, hogy a bécsi döntés sokak számára vitathatatlanul és érthető módon egyfajta elégtétel volt, gyógyír a történelmi bajokra.

Gyakran nem vesszük figyelembe, hogy mindez nem – vagy nem pusztán – valamiféle emlékezetpoli-

Trianon „visszafordítása”, a bécsi döntés nem csak a döntés születéseinek körülményei miatt nem okozhatott örömet sokak számára. A zsidók számára különösen nehéz lenne erre a döntésre, mint kellemes emlékre visszagondolni. A náci Németország és a fasiszta Olaszország döntésének a következménye volt ugyanis, hogy a razziák, pogromok, majd deportálások egyre nagyobb területre terjedjenek ki.

A bécsi döntéssel sokak élete került közvetlen veszélybe. Gondoljunk például az újvidéki vérengzésre, melynek több mint háromezer áldozatának körülbelül egyharmada zsidó volt.

Éppen ezért természetes, hogy Trianonról különböző narratívák élnek, és kár azt várni, hogy mindez pusztán okos, az emlékezetpolitikáról folytatott közéleti vitákkal megváltoztatható. Még egy jó szándékú, e téren egyet akaró és együttműködni kész politikai elittel is nehezen menne Trianon társadalmi emlékezetének megváltoztatása. Hát még egy olyan, mint a jelenlegi, amelyen belül a jobboldal kiszorítja politikai ellenfeleit a nemzetből, miközben a saját emlékezetpolitikáját a szélsőjobboldal eszméivel olvasztja össze, a baloldal pedig leginkább nem gondol semmit a nemzetről és az arra épülő szimbolikus politikáról – vagy ha mégis, akkor az kimerül a jobboldal szerecsétlen utánzásában.

Ebben a társadalmi és politikai környezetben kellene a zsidóságnak helyre tennie magában Trianon emlékezetét, ami átkozottul nehéz. Túl nagy a kísértés, hogy a zsidóság engedjen a készte-

tésnek Trianon és a holokauszt szembeállítására. Hogy beszálljon a „Ki a nagyobb áldozat?” kérdésről zajló versenyfutásba. El kellene kerülni ezt. Nem csak azért, mert épp ez az, ami felerősíti a zsidók bűnbaknak való kikiáltását, hanem azért is, mert ez éppúgy hamis lenne, mint Trianon jelenleg uralkodó emlékezte.

Ma a dominánssá váló szélsőjobboldali nézetek a zsidókat teszik felelőssé Trianonért, illetve azzal vádolják őket, hogy a vészidőkre történő emlékezetpolitikai törekvéseikkel el akarják homályosítani a magyarság legfőbb tragédiáját.

Ezzel szemben konok és szelíd következetességgel csak az az őszinte és hiteles válasz adható, hogy Trianon a zsidóság számára is tragédia, egyrészt ugyanolyan értelemben, mint a többi magyarnak, másrészt pedig azért is, mert épp a Trianon után következő, az arra görcsösen és önsorsrontó módon válaszolni akaró politikai korszak vezetett el a zsidóság nemzetből való kiszakításához és elpusztításához.

A jobboldal kiszorítja politikai ellenfeleit a nemzetből, a baloldal pedig leginkább nem gondol semmit a nemzetről.

tikai stratégia eredménye, hanem az újnacionalizmus alulról építkező kultúrája is, amelyre a politikai szereplők egy része inkább csak igyekezett ráépülni, és a saját érdekeinek megfelelően tovább erősíteni. Sokak számára a Trianon előtti Magyarország emlékezte szinte vallásPótlék: az volt az igazi, a jó, a valódi Magyarország; Trianon pedig maga az igazságtalanság, a gonosz erők munkálkodásának eredménye.

A magyar nemzet egy része mintha szándékosan nem akarná megérteni, hogy a zsidóság nagy része miért viszonyul máshogy Trianonhoz. A trianoni döntés visszafordításának vágya, az irredentizmus kezdetektől fogva összefonódott az antisemitizmussal és a sovinizmussal. Akik a lehangosabban követelték az elcsatolt nemzetrészek visszaszerzését, azok követelték a lehangosabban a zsidók befolyásának csökkentését az élet minden területén. A döntést is sokan megpróbálták a zsidókra fogni, mondván: az ő aknamunkájuk miatt került Magyarország a háborúban a vesztes oldalra.

Szerbhorváth György

NEM SZARAJEVÓBAN KEZDŐDÖTT

Az utóbbi időben annyira megváltozott (értsd: eldurvult) az emlékezetpolitika, annyira kifordítják *egyesek* (hogyan kik, azt itt külön nem kell ecsetelnem) helyéből a történelmet, hogy ugyan miért éppen Trianon vagy a holokauszt lenne úgymond a helyén? Amikor a hivatalos múltértelmezés szerves részévé vált az, hogy a német megszállásig itt a zsidóságnak aranyélete volt, hajuk szála sem görbült, amikor úgy változik meg a szóhasználat, visszatérve a korabelihez, hogy a zsidók kiadása és legyilkolása nem volt más, mint idegenrendészeti eljárás, a romákat meg különben is Ausztriából vitték el a KZ-kbe, az embernek annyira elakad a lélegzete, hogy nem hogy beszélnie nincs kedve minderről, de megszólalni sem tud.

Pedig meg kell. „Még” nekem is, aki kívülről, a határon túlról csöppentem ide huszonkét éve Szerbiából. Aki éppen a rendszerváltáskor, 1990-ben lett nagykorú, ám mindaddig – az ottani iskolarendszer sajátosságainak „köszönhetően”, mely mindvégig a partizánmitológiát, a vér és a háború kultuszát nevelte-verte a gyerekekbe – Trianonról és a holokausztról vajmi keveset is hallott. A jugoszlávai/vajdasági magyarok, illetve tanáraink és tanácskönyveink egyiktől sem beszéltek – egyfelől Trianonról sem lehetett, ahogyan sok minden másról sem, és e kisszámú közösség (Tito idejében, a hetvenes években voltak a legtöbben, 450 ezren) értelmisége is lefejeződött úgy Trianon után, ahogyan 1944-45-ben és utána is.

Minthogy a (kis)magyarországi helyzetről tőlem szakavatottabbak többet tudnak mondani, én csak arról szólnék, mi zajlott és zajlik a Vajdaságban, melynek bánáti részében, akárcsak az ún. szűkebb Szerbiában, már 1941-ben abszolút mértékben lezajlott a holokauszt, Európában elsőként. 1944 után zsidók a Vajdaságban is csak hirmondónak maradtak, illetve jöttek vissza a KZ-k túlélői. Tito 1945

után aztán nagy kegyesen kiengedte őket, mehettek Izraelbe, illetve a Nyugatra – miután megfosztották őket vagyonuktól.

Tudni kell, hogy a vajdasági magyar irodalmi-kulturális élet zászlóshajója a világháború előtt (még illegálisan) és utána is (kiemelten támogatva a jugoszláv kommunista hatalom részéről) a *Híd* című folyóirat volt, melyet részben magyar (származású) zsidók szerkesztettek, írtak, bár ahogy mondani szokás,

1991 után a nem jugónosztalgikus, egyre konzervatívabb és (szélső)jobboldali helyi elit elkezdett trianonozni.

ők előbb voltak kommunisták, illetve az etnikai tudatot felülírta a szupranacionális, új jugoszláv identitás. De se előtte, se közben, se utána nem beszélhetnénk a zsidók felül-reprezentációjáról a kultúrában – merthogy kultúra szinte semmi nem volt. A vajdasági magyar sajtóban talán felülreprezentáltak voltak, de hogy a holokauszt emlékezete ma is csak immel-ámmal érhető tetten a Vajdaságban, annak rengeteg más oka volt és van. Az ottani, újabban egyre erősebben jobboldali kultúréletben pedig semmi nem kapcsolódik össze semmivel, egyszerűen a „hivatalos” emlékezetpolitika művelői – a koszorúzó politikusok, a helytörténészek, az írók, újságírók stb.

döntő többsége – képtelen párhuzamot vonni, szolidárisnak lenni egy másik kisebbséggel. Nem látják be, hogy a magyarok elleni 1944-es vérbosszú hogyan kapcsolódik a magyarok által elkövetett 1941-42-es bácskai vérengzésekhez, hogy az miképp kvadrál Trianonhoz, az pedig éppen ahhoz a politikához, amelyet a magyar kormányok folytattak 1914 előtt ezeken a területeken is más kisebbségek irányába.

Egy kisebbségi persze könnyen él az érveléssel, hogy ugyan mi köze van neki más kisebbségekhez, ha ő éppen most is a többség áldozata? A helyzet sokkal rosszabb, mint gondolhatnánk – ahol a szolidaritásnak már halvány nyomait sem igen tudjuk felfedezni, miért várhatnánk el a tágabb perspektívát az emlékezetpolitikában, miért gondoljuk azt, hogy képesek vagyunk összekötni és értelmezni olyan hatalmas témákat, mint Trianon, a német megszállás és a vészkorszak, de hozzátehetjük 1956-ot és 1989-et is, a vajdasági magyarok esetében pedig az 1991–99-es délszláv háborúkat is? Amikor a vajdasági magyarok jelenleg az ekkor elesett saját halottaikra sem

nincs társadalmi bázisa, hogy a Magyar Remény Mozgalom (mely ideológiájában bevallotta a Jobbikhoz állt a legközelebb) szeptemberben felfüggesztette a tevékenységét.

A hatalmon lévő baloldal – így a köztük lévő magyar politikusok, de értelmiségiek, írók, újságírók – a Vajdaságban sokat tett 1945 és 1990 közt azért, hogy Trianon vagy sehogy, vagy egyféleképp kerüljön a képbe: igazságos történelmi lépésként a történelmi bűnökért, minek nyomán a Vajdaság is levált a Magyar Királyságtól, és ugyan kezdetben a retrográd jugoszláv királyság része volt, 1945 és Tito végképp helyre tette a dolgot: Trianon rossz, Jugoszlávia jó. Ami a háború alatt történt, így az akkori hivatalos historiográfia, az a németek bűne és a Bácskában a magyaroké is. De arról sem beszéltek – miután Tito lehetővé tette úgymond a katarzist, hogy a vajdasági magyarok immár nem fasiszták, hanem a testvériségegység civil vallásán belül a jugoszláviai nemzetek és nemzetiségek egyike, minden joggal és kötelességgel –, hogy a Magyar Honvédség bevonulásakor, majd különösen az ún. újvidéki, azaz dél-bácskai razzia során

1942-ben elkövetett gyilkolászás vezetett épp a magyarok ellen 1944-ben elkövetett vérbosszúhoz, minek során mértéktartó becslések szerint kb. 20 ezer vajdasági magyart gyilkoltak meg, zömüket ártatlanul. Egy szó sem esett – már 1991 után sem – arról, hogy a helyi magyaroknak milyen szerepe volt a zsidók deportálásában,

a pogromokban, a szabad rablásban, amelyekre már 1941-ben is sor került már. Egy szó se arról, hogy bizonyos, a Tisza-menti (Magyarkanizsa, Zenta környéke) magyarok körében 1944-ben rekordszámú nyilas párttag volt – bár ennek elsődleges oka nem e szegényparasztok fasizmusa volt, a náci hit, hanem a földéhség, s a nyilasok kínáltak földet. (Erről írtam már az Élet és Irodalom „...valahol jogos volt az önkényes végkielégítés...” – pogrom, fosztogatások egy bácskai faluban 1941-től c. írásomban.)

De túlságosan 1991 után sem változott a helyzet, leszámítva, hogy a nem jugónosztalgikus, egyre konzervatívabb és (szélső)jobboldali helyi elit elkezdett trianonozni, hellyel-közzel zsidózni, szerbezni, kommunistázni stb., mindenért másokat téve felelőssé. Ez nem beszédhelyzet, és vitázni sem lehet arról, hogy nem lehet mindig ama érv mögé bújni, hogy mi kisebbség vagyunk, megalázottak, elnyomottak, hogy vérbosszú volt, hogy ártatlanul hurcoltak bennünket az 1991–99-es délszláv háborúkban.

Tehát ha voltak is bűneink, másoknak még nagyobbak voltak, különben is, megbűnhődtünk már...

A holokauszt emlékezete ma is csak immel-ámmal érhető tetten a Vajdaságban.

emlékeznek – miközben új hagyományokat teremtenek a lovászat, a bográcsos és Rúzsza Sándor tárgykörében, pálinkástól –, akkor merő illúzió, hogy ezek a társadalmi mnemotechnikában nem hogy a helyükre kerüljenek, de legalább érdemi vita, feldolgozás folyjék, úgy a köz szintjén, a nyilvánosságban, mint a szakmai fórumokon. Addig csak a zsidózás megy, a hazaárulózás, a külföldi-ügynöközés, „te elhagytad a közösséget, rólunk-nekünk te ne beszélj többé” típusú vádaskodás. Amikor egy közösség a saját elesettjeivel, a szegényekkel sem érez együtt, üldözi saját hajléktalanjait, más etnikai és vallási (stb.) kisebbségek tagjait lenézi, megveti, ugyan miért lenne reális esély arra, hogy olyan történelmi kérdésekben, melyek megértéséhez tárgyi tudás és habitus is kell (legyen az balos vagy jobbos, stb., mindegy), előrelépés történjék? Ez a helyzet csak a szélsőségeseknek kedvez mindenütt, akik a kilúgozott történelemlelekkel a nemzetnek új ragasztót kínálnak, csak hogy az enyves, és látszólag összeköt, de inkább szétválaszt, és úgyis szét fog esni az egész. Egyébként – ez még jó hír is – a Vajdaságban a határrevízió nyílt követelésének annyira

És sajnos ez a diskurzus uralta el a terepet, a vajdasági magyar értelmiség (nevezzük így: liberálisabb, szociálisan érzékenyebb), ma már bőven középkorú generációjának egy nagy része emigrált a háborúk miatt, vagyis (szakmai) viták sem alakultak ki. Ma, az újabb emigrációs hullám miatt, amit a kettős állampolgárság tesz lehetővé, azaz a könnyített honosítás, fiatal értelmiségről sem igen beszélhetünk, nem hogy arról, az ő agyukban összekapcsolódik-e mindez, Trianontól a holokausztig át éppen a kettős állampolgárságig. Kivétel talán a szabadkai Kosztó-

lányi Dezső Színház néhány előadása, azaz Urbán András rendező munkássága.

Persze nehéz mindezt megérteni, ha komoly történészek is úgy látják (a magyar történelem-tankönyvekben meg tanítják is), hogy minden Szarajevóban kezdődött, és ha nincs a „szerb nacionalista” Gavrilo Princip (aki éppen jugoszláv idealista volt, s társai-val a szociális igazságról álmodozott, nem Nagy-Szerbiáról), akkor nincs Trianon, majd Hitler, ergo a holokauszt sem. Ha ma az egész 20. századot le lehet ilyen sommásan zavarni, nem sok remény van.

Szilágyi Ákos

A SIVATAG TÖRVÉNYE

Auschwitz és Trianon

A mennyire igaz, hogy a modern magyar politikai nemzet és a nemzeti identitás alapító eseménye – bukása ellenére – az 1848–49-es forradalom volt, annyira igaz, hogy a modern, tehát szuverén területi magyar nemzetállam alapító aktusa a trianoni békeszerződés lett. Az, aminek 1848–49-es forradalom és szabadságharc eredményeként kellett volna létrejönni, nyilvánvalóan más határok között, más politikai keretben, a történelemben először 1920-ban jött létre az ismeretes békediktátum által kétségtelenül önkényesen és a népek ötpercenként deklarált önrendelkezési jogát durván megsértve, hiszen az etnikai határokat semmibe véve megvont határok között és anakronisztikus – autokratikus-rendies és nem polgári-demokratikus – politikai keretben. Az 1848–49-ben önálló államiságát és saját államberendezkedését (a Habsburgok trónfosztása után föderatív alapon elképzelt köztársaságot) kivívni nem tudó magyar politikai nemzet – immár nem a nemesség, hanem a nemzet-té vált nép – és az Osztrák–Magyar Monarchiából a trianoni békediktátummal kiszakított szuverén te-

ritületi magyar nemzetállam félfeudális politikai-gazdasági berendezkedése kezdettől fogva ellentétben álltak.

Az ellenforradalmi rendszer az úri-katonai kaszt uralmának és kiváltságainak megőrzése érdekében a hangsúlyt a szociális és gazdasági bajokról a terület- és népességvesztésre helyezte, a nemzet *belső* – gazdasági, szociális, kulturális – integrációja helyett a nemzet *külső* integrációjában jelölve meg az új nemzetállam elsődleges célját, és az ellenforradalmi restauráció minden belső ellentmondását, minden szociális ellentétet, társadalmi bajt is a trianoni a veszteségből vezetett le. A trianoni Magyarország politikai üdvtanát frappánsan foglalta egyetlen giccsrigmusba az irredenta propagandalözung: „Csonka-Magyarország nem ország, egész Magyarország – mennyország.” Ez a – történelmi-nek mondott, de történelmi idejét túlélt, ám privilegizált helyzetéhez, kiváltságaihoz foggal-körömmel ragaszkodó – dzsentroid katonai-hivatalnoki kaszt és az egész „úri-keresztény” középosztály érdekében álló hangsúlyeltolódás végzetes és máig ható következményekkel járt Magyarország huszadik századi történetére. A nemzet etnikai alapon *elképzelt külső integrációja* (az irredentizmus: az elsza-

kadt országrészek, az elvett terület és népesség visszavételének délibábos álma) oda vezetett, hogy a nemzet elmaradt-félbemaradt *belső integrációját* (politikai, szociális, kulturális integrációját) is etnikai-származási alapon kezdték elképzelni és megvalósítani. A polgári *politikai* nemzettel szembeállított *származási nemzet* ideologikus fikciója és ennek politikai megvalósítása azt jelentette, hogy a „neobarokk társadalom” kasztos és korporatív jellegét elleplező, az „úri keresztény középosztály” uralmi érdekét szolgáló *illuzórikus társadalmi integráció* keretében az „előkelő”, „úri származás” *rendi-feudális* „teljesítményét” előbb etnikai, majd – kereszténységellenesen – keresztény „faji” származásként értelmezve át és terjesztve ki a magyar társadalom egészére,

lődés motorját alkotó amúgy sem túltengő polgári elem egyik fontos alkatelemének – a zsidóságnak – egyre radikálisabb eltávolítását jelentette a gazdaságból és a kultúrából. A szóban forgó „eltávolítás” radikalizmusa egy ponton eljutott a zsidóság életből

való eltávolításának tényleges megvalósításáig (egy másik fontos modernizációs alkatelem, a hazai németiség eltávolítása a második világháborút követően csak az országból való kitelepítésig ment el).

A háború után kezdődő második körben már nem kvázi-faji, hanem *osztályalap* mint szociális idegeneket vagy „osztályidegeneket” diszkrimináltak, „deklasszálták” és távolították el a – Vészkorszak és a sváb kitelepítések után drasztikusan megcsappant – *magyar polgárság* maradványait (tegyük hozzá: az úri-keresztény középosztályi elemet is) a gazdasági, a politikai és a kulturális élet szinte minden területéről, ami aztán ezt a réteget folyamatosan és két ízben – 1947–48-ban, majd 1956-ban – az ország tömeges elhagyására készítette. A múlt századforduló Monarchiájában még

” Az úri-katonai kaszt uralmának és kiváltságainak megőrzése érdekében a hangsúlyt a szociális és gazdasági bajokról a terület- és népességvesztésre helyezték.

„származási idegenként”, ha ugyan nem „származási ellenségként” rekesztették ki belőle a Habsburg Birodalom keretében két-három, eseteként négy-öt nemzedék alatt asszimilálódott, magyarrá lett és a Kiegyezés-kori magyar modernizáció hajtóerejét képező zsidó polgárságot. Ilyenformán maga a modern kultúra, a kapitalizmus, a polgáriasság, a pénzgazdaság, a liberalizmus, a nagyvárosi életforma, a nyugati minták követése vált nemzetidegenné, nemzetrontóvá, „zsidó métellyé”. Az úri „származás-teljesítmény” és a polgári iparkodás teljesítményei között feszülő ellentét már a sokféle etnikumú, többnyelvű, többkultúrájú Osztrák–Magyar Monarchiában felszínre tört, és ideologikusan és politikai síkon is megjelent, de csak 1920 után, nemzetállami keretek között vált egy egész társadalmi rendszer strukturáló elvévé.

A magyar társadalom – a nemzet – polgári politikai és gazdasági integrációja helyett első körben „faji” integrációja valósult meg, amely a modern fej-

elsősorban gazdasági és szociális okokból indult el a nagyarányú kivándorlás Magyarországról, s bár már ez is nagymértékben összefüggött a polgári fejlődést béklyózó félfudális viszonyokkal, még nem a modernizációs elit, hanem a kilátástalan nyomor elől menekülő falusi nincstelenek tömeges kivándorlásában kulminált. Ha a kifejezetten politikai okokból bekövetkező és döntően a modernizációs elitet magában foglaló kitelepítési és kivándorlási-menekülési hullámokat egyetlen folyamattá egyesítjük – a Trianon utáni ellenforradalmi Magyarországtól kezdődően az 1945 utáni demokratikus és az 1949 utáni államszocialista Magyarországon át egészen az 1989-es rendszerváltás utáni Magyarorszáig –, akkor az benyomásunk támadhat, hogy a magyar nemzetállam – mintha valami végzetes születési hiba folytán – kezdettől fogva azzal próbált a külső és belső kihívásokon úrrá lenni, úgy próbálta a magyar társadalmat integrálni, hogy szisztematikusan, de lényegileg mindig származási alapon, elsorvasztot-

ta, kiirtotta, kiszorította magából az ország modernizációja szempontjából létfontosságú kulturális és gazdasági alkotóelemeket, társadalmi készségeket, szakmai teljesítményeket, a leginkább polgári mentalitású társadalmi csoportokat. Száz év tükrében egyfajta *nemzeti önelemésztés* jellegét ölti ez a folyamat, amely legmélyebb pontjára kétségkívül 1944-ben, a Vészkorszakkal jutott el. Nagyon is összefügg tehát Trianon a magyar holokauszttal. Nem abban értelemben, hogy Trianonból következett a *magyar* Auschwitz, hogy az egykori a békediktátumból vagy az irredentizmusból következett a népirítás – a magyar zsidóság tömeges megsemmisítése –, hanem abban az értelemben, hogy a Trianonnal létrejött, birodalmi kulturális és etnikai tarkaságát eleve elvesztett területi nemzetállamban felülkerekedő rendies reakció a politikai nemzetet mindinkább faji-származási (utóbb kereszténységellenesen „keresztény származási”) alapra helyezte, és az etnikailag és kulturálisan már amúgy is szinte homogénné dermedt magyar társadalmat származási alapon *drasztikusan* tovább homogenizálta. Ennek a *rasszizmusként* modernizált és radikalizált *rendies származási fikciónak* a politikai megvalósítása vezetett oda, hogy a kiegyezés utáni *magyar modernizációs elitben* mindinkább kulcsszerpet játszó, erősen asszimilálódott zsidóságot kirekesztették a nemzetből, majd minden módon diszkriminálták, végül pedig tevőlegesen is részt vettek több mint fél millió magyar állampolgár fizikai elpusztításában, ebben a – mind lefolyását, mind következményeit tekintve – katasztrofális nemzeti öncsonkításban.

Mindaddig, amíg ennek az összefüggésnek az átlátásához a magyar társadalom nem jut el, amíg nem érti meg, hogy ami a Vészkorszakban kulminált (hiszen nem akkor kezdődött és más, kevésbé brutális formában utána is folytatódott és folytatódik mindmáig), az nem más mint a nemzeti önfelszámolás folyamata, amíg az új magyar nemzetállamiság katasztrofális alapító eseménye Trianon lesz és nem Auschwitz, a legnagyobb magyar temető (ahogyan az 1945 utáni Európa – a felvilágosodástól kezdődően Európának nevezett egykori keresztény világ – *újraalapító eseménye* is csak Auschwitz lehet most már), addig nem következhet be a katasztrofális mozgásban változás. Az emlékezés nem kegyeleti aktus, még csak nem is valamilyen előbb-utóbb kiüthetetlenül elvégzendő ösztársadalmi pszicho-

lógiai vagy erkölcsi gyászmunka. Nem az az igazi kérdés, hány emlékhely és hány emléknapi őrzi és vajon igaz és méltó módon őrzi-e az áldozatok emléket, hanem az az igazi kérdés: mire és mivégre kell éppen erre az eseményre emlékeznünk nekünk, mai magyaroknak: végmagyaroknak.

A polgári nemzetté válás, a belső társadalmi integráció érzelmi és tudati előfeltétele változatlanul

A háború után kezdődő második körben már nem kvázi-faji, hanem osztályalapon mint szociális idegeneket vagy „osztály-idegeneket” diszkriminálták a magyar polgárság maradványait.

a ráébredés a valóságos történelmi sorsra: ráeszmél-e a magyar társadalom, hogy *öngyilkos módon* – csaknem egy évszázadon át – a képzelt nemzetet a valóságos nemzet folyamatos pusztításával, a képzelt integrációt valóságos integráltságának rombolásával akarták ezen a helyen, e hazában megmenteni, vagy nem eszmél rá mindaddig, amíg újabb katasztrófa nem következik be és semmi nem marad abból a nemzetállamból, amely fatális módon 1920-ban létesült és azóta is – a legkülönbébb címszavak alatt – változó intenzitással, változó utakon és módokon, de egyfolytában szembe megy saját társadalmával, származási és politikai alapon csonkolja tovább már amúgy is végzetesen megcsonkult állampolgári közösségét, pusztítja kulturális sokféleségét, köztes tereit, és így, ahelyett, hogy a kisnemzeti lét oázisának reálisan létező lehetőségét váltaná valóra, az ország teljes elsivatagosodását viszi egyre előrébb.

Csak remélni lehet, de ezt is már csak a reménytelenek reménykedésével, hogy egyszer megállítható lesz a Trianon utáni Magyarország önfelszámolásának 1920 óta tartó démoniája, amely – visszafelé tekintve – az ovidiusi *Átváltozások* Erüszikthónjának önmésztő, démonikus falását idézi. Ő az a szerencsétlen, aki az átokként ráküldött emésztő éhségtől hajtva végül önmaga ellen fordul, saját tagjaiba vájja fogát, hogy önnön testével táplálja saját testét: „*Ám maradéktalanul felemésztve e bűn erejétől // újdontú táplálékot nyújt annak a kórnak // kezdi saját testét harapással tépni, befalni // és testét a szegény kevesítve kívánja növelni.*” (Átváltozások, VIII. 809 – Devecseri Gábor fordítása)

Szőnyi Szilárd

MAGYAR VÉSZKORSZAK – ZSIDÓ TRIANON

Magyar az, akinek fáj Trianon. Zsidó az, akinek máig sajog a vészország. Igaz magyar vagy, ha a te húsdobba is hasít a vészország. Igaz magyar zsidó vagy, ha a te tragédiád is Trianon.

Négy állítás – négy, ha akarom, egymást kioltó, ha akarom, egymást feltételező igazság.

Mert nincs még egy olyan ország a világon, amelyet egy békeszerződés egyszeriben megfosztott volna területének és népességének kétharmadától. De kevés másik olyan államról is tudunk, amelyből néhány hónap alatt elhurcolták és elpusztították volna polgárainak meghatározó részét, a helyi zsidóság kétharmadát. Olyan ország pedig végképp nincs még egy a földön, amelyet e kettős tragédia szűk másfél évtizeden belül sújtott volna.

Erre itt vagyunk ma, és nem „egy csomagban” gyászoljuk hontalanná tett eleink megkeserített éle-

gésában. A felvetés jogos, ám ha XX. századi történelmünk sorsfordító, mai gondolkodásunkat is meghatározó eseményeit akarjuk számba venni, úgy vélem, kiegészítésre szorul. A két tragédia értékelése ugyanis nem volna teljes az előzmények, azaz a Károlyi-korszak és a Tanácsköztársaság megidézése nélkül. Annál is inkább, mivel utóbbi esemény mintha alulértékelt fejezete volna XX. századi történelmünknek, ezzel sajnálatos módon nagyrészt átengedve az értelmezés lehetőségét a széljobbos világmagyarázatoknak.

Ebben a lapban nyilván nagy merészség Tormay Cécile-lel példálózni, mégis ezt teszem. Nem mintha a szerző – az őszirózsás forradalomról, majd a 133 napos bolsevik diktatúráról szóló – Bujdosókönyvének jelentősebb irodalmi értéket tulajdonítanék. Pláne nem azért, mintha képes élvezettel olvasnám a korabeli zsidóságról írt becsmerlő szavait. Annak, hogy a politikailag korrektség doktrínája ellenében megis-

merésre érdemesnek tartom a kötetet, nyomós oka van. Minden szalonképtelen jelzője dacára ugyanis kevés más műből lehet ennyire megérteni nemcsak a korabeli uralkodó osztálynak, hanem a társadalom nagy részének ellenszenvét a polgári demokratikusnak nevezett, majd kommunista forradalom végrehajtóval szemben. Ezt a gyűlöletet az a bolsevik diktatúra táplálta, melynek vezetőiről a 2002-es Millenniumi Magyar Történet című kötetben Romsics Ignác történész is szükségesnek tartotta megjegyezni: „A munkásmozgalmi vezetők és baloldali intellektüelek társadalmi összetételéből adódott, hogy a zsidó származású népbiztosok és népbiztos-helyettesek aránya elérte a 60, sőt egyes elemzések szerint a 70-75%-ot.”

Ez a tény nem menti, legfeljebb magyarázza a – különösen a mai, holokauszt utáni fülünknek bántó, a későbbi zsidótörvényekben is testet öltő – antiszemita indulatot, melyet még az a körülmény sem tudott árnyalni, hogy a proletárterror kárvallottjai között zsidó nagypolgárokat is találunk. Nem csoda,

Azon vitázunk, hogy kinek a fájdalma égbekiáltóbb.

tét, megbélyegzett honfitársaink halálát, hanem azon vitázunk, hogy kinek a fájdalma égbekiáltóbb. Sőt olykor egy pohár vízben megfojtánánk egymást, csak hogy bebizonyítsuk: a XX. század legnagyobb tragédiája nem az egyik, hanem a másik; hogy az országvesztés fájdalmának felidézése csakis idejémtúlt irredentizmusból fakadhat, illetve az emberirtás egyediségét hangoztatók nincsenek tekintettel mások fájdalmára, és különben is, elég abból, hogy jószívról az év összes napja holokauszt-emléknap. És, fájdalom, van igazság mindkét oldalon...

A *Szombat* megtisztelő felkérése úgy szólt, hogy töprengjünk el azon, a vészország emlékezete mellett megfelelő helyet kapott-e Trianon napjaink közfelfo-

ha a korabeli közvélemény a világháborús vereség után hajlamos volt azt gondolni: Trianon nem független a baloldali, „sémi fajta” uralkodásának következményeitől. Attól, hogy nagy pacifizmusában Károlyi Mihály nem sokat törődött az egykori elnyomott nemzetiségi öntudatukból államalkotó harciaságot merítő szomszédaink területszerző fenyegetésével, és Kun Bélának céljai között sem a főhelyen állt az ország integritásának megóvása. Márpedig ezekben a hónapokban alakult ki az a status quo, amely lehetővé tette, hogy Románia, Szerbia és Csehszlovákia olyan helyzetben befolyásolja a békekonferencia számukra kedvező döntését, hogy már birtokon belül került az általa követelt területeken.

Miközben ma haladó körökben lesajnálni illik minden egykori és mai „revizionista” törekvést vagy trianoni emlékműállítást, jó, ha tudjuk, hogy nemcsak a széles közvélemény, de a kor jeleseinek nagy része is „irredenta” hangulatban élte meg azokat az éveket. Elég csak József Attilának 1922-es, s az utóbbi évtizedekben elhallgatott Nem, nem, soha! című versére gondolni, ezekkel a kezdősorokkal: lozsvár, Mátyás büszkesége, / Oláhország éke! / Nem teremh nyeret! / Magyar szél fog fúni

Ami viszont egykor reális törekvésnek tetszhetett, évtizedek múltán egyre inkább hiú ábránddá vált. Sőt ha most egyszeriben visszatérnének az egykor elcsatolt országrészek, azon kapnánk magunkat, hogy egyes térségekben a magyarság aránya az egykori töredékére csökkent, és néhai területeinkkel népes román vagy szláv kisebbség zúdulna a nyakunkba. Nem szólva arról, hogy Skócia, de még inkább Katalónia elszakadási törekvése azt példázza: egy állam azokról az országrészekről mond le a legnehezebben, amelyek fejlettebbek a többi tartománynál. Esetünkben más a helyzet: a visszacsatolással olyan területek is Magyarországhoz kerülnének, amelyek nemhogy a mi viszonyaink között, de az utódállamokban is az elmaradottabbak közé tartoznak.

Ami tehát Trianon emlékének felidézését illeti, a helyzet felemás. Egyrészt mi már nemigen tudunk

mit kezdeni a franciák 1870 utáni figyelmeztetésével, miszerint „Sose beszélj róla, de mindig gondoldj rá!” – mármint arra, hogy visszatérhet-e hozzájuk valaha a német császársághoz csatolt Elzász-Lotharingia. Ezzel együtt zsidó, nem zsidó barátaimat arra biztatnám, ne vitassák el senkinek a jogát arra, hogy legalább álmaiban megpróbálja újraépi-

teni egykorvult Nagy-Magyarországát – ha valakik, az elbirtokolt otthonának visszaszerzéséért évezredekén át küzdő nép tagjai bizonyosan megértik e vágyat...

A kollektív emlékezésben viszont az elveszett múlt feletti terméketlen jajveszékélés helyett a jelen értékeinek tudatosítását pártolom. Ezért is örültem, amikor híre jött, hogy a kormány Trianon-múzeumot alapít, de nem a kopjafás, Árpád-sávós relikviák gyűjtőhelyeként, hanem annak bemutatására, hogy miként járult hozzá szomszéda-

Miként járult hozzá szomszédaink társadalmának, kultúrájának építéséhez a magyar kisebbség.

ink társadalmának, kultúrájának építéséhez a magyar kisebbség. Ez a törekvés – bár a terv egyelőre lekerült a napirendről – egybecseng a zsidóság azon képviselőinek figyelmeztetésével, akik szerint a vészorszak felidézése mellett egyre lényegesebb lenne hovatartozásukat mint a mai magyar társadalmat is gazdagító értéket felmutatni. Hogy a holokausztt kinja egyre kevésbé személyes sorsokat gyötrő orvosolhatatlan gyász, hanem – az utóbbi évezredek üldözéseire és más történelmi megpróbáltatásokra emlékező zsidó ünnepekhez hasonlóan – építő részévé válhasson egy nép közös mitológiának.

Nem vagyok betegesen naiv: tudom, hogy Dunának, Oltnak még jó darabig nem lesz egy a hangja; nem is szólva a Jordánról. Ahogy ugyanis – értsük jól a példát – az amerikai alkoholtilalom idején mondták, a kezdeményezés sikeréhez nem csak az kellene, hogy eltávozzon az a nemzedék, amelyik még érezte nyelvén a bódító italok ízét. Hanem hogy az a generáció is a múlté legyen, amelyik még látta az apját részegnek.

Wekerle Szabolcs

A KÉT TRAGÉDIA ÖSSZEMÉRHEDETLEN

Nemrég az amszterdami Fordítóházban töltöttem két hetet. Társam egy olasz és egy román kolléga volt. Mindketten művelt, kedves férfiak, a holland kultúra szerelmesei, akikkel remekül megtaláltam a hangot. Ám egy idő után riadtan fedeztem fel, hogy míg az olasz fordítóval felhőtlen a viszonyom, a románnal szemben akarva-akaratlanul

szabadságért csoport. A sorokból sütő, ostobasággal vegyes érzéketlenséget természetesen hiba lenne egy egész politikai oldal véleményének tekinteni, de, ha némileg eltúlozva is, mindenképpen létező felfogást tükröz. A baloldal egy részének felfogását. A baloldalét, mely, ha épp nem élcelődik rajta, Trianont legalábbis bagatelizálja, vagy, jobb esetben, tudomást sem vesz róla.

Ami a zsidókat illeti, nem tudom, az ő emlékezetükben megfelelő helyen van-e Trianon. Ha nincs, nem lep meg: miközben jól tudjuk, hogy a zsidók nem kis része izig-vérig magyarként, nem zsidó honfitársaihoz hasonlóan tragédiaként élte meg a békeszerződést, alig több mint húsz év múlva még nagyobb szörnyűséget kellett elviselnie. Nem lehet csodálkozni, ha ez – s persze az odavezető, a zsidókat a nem-

zetből egyre következetesebben kiszorító út – elhomályosította az azt megelőző csapás emlékét.

Jó hír lehetne, hogy a jobboldal legalább evidenciaként kezeli azt, ami evidens: tudniillik, hogy Trianon olyan igazságtalanság, melyet addig nem heverhettünk ki, amíg valamiképpen jóvá nem tesszük. Területek visszacsatolása ma már fájó anakronizmus, de az autonómiaörekvések feltétlen támogatása még – legalább néhol, legalább részleges – megoldást jelenthet. Ám az ezt a politikai tábor egyetlen, monolit masszának látók sajnos tévednek, ha azt hiszik, a konzervatív pártokra szavazók mindegyike egyformán gondolkodik a témáról. Vagy, hogy egyáltalán gondolkodik róla. A trauma második világháború utáni kibeszélhetetlensége, feldolgozhatatlansága generációkat fosztott meg attól a lehetőségtől, hogy józanul és elfogulatlanul szembesüljenek azzal, ami történt. Jobb- és baloldalon egyaránt.

Távolabbról nézve akár szórakoztató is lehetne, ahogyan Magyarország mind a mai napig ádázan és erőit nem kímélve birkózik huszadik századi történelmével. Ahogyan próbálja helyén kezelni, mondjuk, Trianont. Szenvedélyes végletességgel (lásd rinyálás,

Magyarország mind a mai napig ádázan és erőit nem kímélve birkózik huszadik századi történelmével.

ott motoszkál bennem valamiféle ellenszenv. Némi önvizsgálat után meg kellett állapítanom, hogy olyan emberként tekintek rá, akinek a hazája elvett tőlem valamit, és ezt ő minden bizonnyal jogosnak és természetesnek is tartja. Mindezt úgy, hogy Erdély, a kisebbségben élő magyarok kérdése szóba sem került köztünk. Minek is? Szemernyi kétségem sem volt afelől, hogy román kollégám homlokegyenest mást gondol ugyanarról a kérdésről, mint én. Márpedig ha mást gondol, nemigen rajonghatunk egymásért.

Nem vagyok büszke erre az érzésre, de nem hallgatom el. Annál inkább, mert nyilván nem a román műfordítóról mond el valamit, hanem rólam. Feldolgozatlan Trianon-traumámról. Mert van ilyenem. Ahogy még sok magyar embernek. És jólesik, ha ezt legalább Magyarországon tiszteletben tartják.

„Ma Trianon-emléknap a parlamentben. Ehhez mi csupán annyit tennénk hozzá: a birodalom széthullásával a britek – 1922-höz képest – elvesztették a terület 99,31%-át, a népesség 90%-át. Mégsem rinyálnak, hogy vissza Indiát, az USA-t, Ausztráliát vagy Kanadát.” Ezt a Trianon-értelmezést két évvel ezelőtt, június 4-én tette közzé Facebook-oldalán az *Egymillióan a magyar sajtó-*

illetve, a fő ellenoldali „érvet” idézve: „Trianon a zsidók műve”), vagy épp a két szélső pólus közt élő és viruló számtalan más értelmezési kísérlettel. Nagy, búsongó múltba révedésektől a kettős állampolgárság intézményét ex-kisantantos szomszédainknál is vehemensebben támadó honi értelmiségieken át a kitartóan hangoztatott mítoszig, mely szerint az egészet a gyalázatos magyar nemzetiségi politikának, s ilyenformán végső soron magunknak köszönhetjük.

Ezerszer lefutott, mindig ugyanoda vezető, a véleménytelenséget újra meg újra bőséges szellemi trágáival tápláló körök. Olyan fokú kilátástalanság, amilyenből egy is sok lenne.

Nekünk viszont – sírva vigad a magyar! – mindjárt van legalább kettő belőle. Trianonhoz hasonlóan képtelenek vagyunk mit kezdeni a vészorkorszakkal is. A zsidó honfitársainkat és ezáltal az egész nemzetet ért felfoghatatlan tragédia tárgyalásakor más szavakkal, de sokszor ugyanazok az agyrémek és magyarázatok, gondolati, érvelési mechanizmusok bukkannak elő, mint amikor az 1920-ban megkötött béke okán hajol össze két-három (vagy, ami sokkal rosszabb, egy-egy idevágó, interneten közzétett írás alatt véleményét kommentekben kifejtő néhány tucat) magyar. Ahogyan van, aki képes rinyálásnak tekinteni a Trianon miatt érzett nemzeti fájdalmat, úgy szép számmal akadnak olyanok is, akiket úgymond fáraszt a zsidók tömeggyilkosságok miatti „siránkozása”. És korántsem csak a szélsőjobbaldaliak között.

Pedig egy nemzet is, egy népcsoport is okkal és joggal üvöltheti világgá az őt ért méltánytalanságot. Egészen addig, míg valamiképpen úgy nem érzi, revánst tudott venni az igazságtalanságért. Mi azonban – magyarok, magyar zsidók, jobb- és baloldaliak – ennek felismerése helyett magyarázzuk, forgatjuk, méricskéljük, szétszedjük, majd újra összerakjuk – az evidenciát. Próbáljuk eldönteni, melyik nagyobb csapás, a kétharmad ország, vagy a négyszázezer zsidó polgártárs elvesztése. Feszt igyekszünk kideríteni, ki a hibás mindezt. Miközben a két tragédia összemérhetetlen. És okozójának sem nevezhető ki egy-egy személy vagy csoport.

Ha mindezen még változtatni akarunk – nagy kérdés, a háború utáni évtizedek és a rendszerváltás után e téren (is) eltékozolt évek után ez egyáltalán lehetséges-e –, mindenekelőtt katarziszokra lenne szükségünk. Legalább kettőre. Egy olyanra, amelyik feloldja a Trianon-traumát, s egy olyanra, amely végre mindenkivel megérteti, mit veszítettünk Richter Gedeonnal, Rejtő Jenővel, Szerb Antallal és több százezernyi, névtelen társukkal. Ami az elsőt illeti, mintha elindult volna valami. Az Orbán-kor-

mány Trianon terén nem teljesít rosszul. A kettős állampolgárság, az autonómia kérdés napirenden tartásával és konfliktusokat is vállaló képviselésével közelebb juthatunk valamiféle megtisztuláshoz. Kevésbé sikerültek a mostani politikai vezetés vészorkorszakkal kapcsolatos lépései. A megszállási emlékmű kudarca (mert, bár felállították, kudarc, amit jól jelez, hogy felavatni már senki sem merte), vagy Lázár János Zoltai Gusztávot miniszteri tanácsadóvá tevő cinizmusa egy lépéssel sem visznek kö-

Fotó: Végő László

Ha mindezen még változtatni akarunk,
mindenekelőtt katarziszokra lenne szükségünk.
Legalább kettőre.

zelebb a megbékéléshez. Ezek a mozzanatok nemcsak a jobboldalról jövő gesztusokat egyébként is gondolkodás nélkül és csipőből elutasító zsidó értelmiségi körök nemtetszését váltják ki, joggal szülnek kételyt és értetlenkedést azokban is, akik el tudják képzelni, hogy ezekben az ügyekben a konzervatív oldalon is lehetnek értékelhető és megfontolandó elképzelései.

Pedig nem ártana sietni. Huszadik századunk két legmeghatározóbb, szervesen összefüggő, egymás hatásait a lelkekben felerősítő, s végső soron a nemzet normális fejlődésének gátat szabó sokkjának feldolgozását ugyanis elsősorban nem az értelmiség parttalan vitái, a politikusok szándékos vagy vétlen ügyetlenkedései nehezítik, teszik lehetetlenné. Hanem a feledés és a közöny.

Ágoston Vilmos

HAMIS KÉPZETEK HÁLÓJA

Mindig sejtettem, hogy valami másra is utal az a szociológiaiak képzelt ideológiai kategória, amelyet úgy emlegettek egyes határon túli magyarsággal foglalkozó budapesti kutatók, hogy az erdélyi zsidóság egy „kisebbség kisebbsége” lenne. A „kettős kisebbség” kettős megkülönböztetést jelöl, de a ‘kisebbség kisebbsége’ mögött valamilyen hamis birtokviszony sejlik. Egyúttal azt is jelzi, hogy vannak kutatók, akik a szomszédos államokban élő kisebbségek létformáját nem a saját kategórián belül, önmagában elemzik, hanem mindent a magyarsághoz viszonyítva szemlélnék. A magyar kisebbség szenvedéstörténetéhez igazítják a többi kisebbséget is. Jelen esetben az erdélyi zsidóságot.

„Az erdélyi zsidóság két világháború közötti történetére vonatkozó önálló levéltári forrásgyűjtemény Románia területén kizárólag a Romániai Zsidó Hitközségek Szövetségének bukaresti levéltárában, és néhány hitközségnél található” – írja Gidó Attila kisebbségkutató az

észak-erdélyi zsidó hitközségek levéltárai megsemmisültek (vagy részben ismeretlen helyre kerültek), lényegében csak a Dél-Erdélyben megmaradt két világháború közötti forrásokra támaszkodhattunk.” A kötet a „Források a romániai magyarság történetéhez” sorozatban jelent meg, feltehetően ezért írja a kutató előszavában eligazításként: „A források kiválogatása során elsősorban a két világháború közötti erdélyi zsidó társadalomszervezés, a romániai integráció, a magyarsághoz való viszonyulás és a felsorolt problémakörökben zajló viták bemutatása volt fontos számomra. A zsidóságról alkotott kép, a magyar-zsidó kapcsolatok, a magyar identitású zsidóság nem témája a kutatásnak.”

Nincs terünk itt most a témakijelzés során felvetődő elméleti ellentmondások (a magyarországi magyarságkutatóktól átvett kisebbségi ‘csonka’- vagy ‘nemzetépítő’ teoreémák) összevetésére a közölt dokumentumokkal. Ez utóbbiakat fontos forrásmunkáknak tartom a két világháború közötti erdélyi zsidóság történetének megírásához. A kötetbe a szerző be-

vette Ligeti Ernő okos és bátor összefoglalását 1941-ből, tehát az általa vizsgált korszakon túlról, amelyben többek közt az olvasható, hogy „a változó politikai atmoszféra egész Európában úgy befelé, mint kifelé arra kényszerítette az erdélyi magyar zsidóságot, hogy az időkhöz méltó szerénységgel, zajtalanul dolgozzék a magyar érdekekért” (467. o.). Ligeti elmondja azt is, hogy az ügyvédek és kisemberek, kereskedők, magánhivatalnokok, orvosok ezrei várták, hogy mikor „üt a magyar szabadság órája”, ezeknek a százjze most „kissé kesernyés”, mert felszabadulásuk úgy lenne teljes, ha mindazokat a jo-

Úton. Erdélyi zsidó társadalom- és nemzetépítési kísérletek (1918-1940)

című dokumentumkötetének előszavában (Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2009). A zsidóság kutatásával foglalkozó történész, aki behatóan tanulmányozta a rendelkezésére álló anyagot, a következőképpen folytatja a forrásmunkákra vonatkozó tapasztalatait: „Mivel a holokausz alatt az

gokat ők is élveznék, amelyeket azok bírnak, akikkel egynek érzik magukat. Ligeti, a visszacsatolt területeken is bevezetett magyarországi zsidóellenes törvények méltatlanságára utal, hiszen úgy véli, hogy az erdélyi zsidóság többsége mindvégig kitarzott a kisebbségi magyarok mellett.

A fenti gondolatmenettel ellentétben, Gidó Attila a bevezető tanulmány következtetésében úgy látja: „Összegzésképpen tehát elmondható, hogy a sékelbefizetések és a pártszavazatok alapján a két világháború közötti erdélyi zsidóság negyede a cionista mozgalomhoz szegődött, és legalább fele a zsidó etnikai önmeghatározás irányába mozdult el. (...) A második világháború előestéjére feltehetően az erdélyi zsidóság többsége 'magyarságát' már csak kulturális kötődésként és nem nemzeti identitásként élte meg.” (101. o.)

Mivel a korabeli erdélyi magyar kultúrájú zsidóság többsége, az egykori Észak-Erdélynek nevezett területen élt, míg a dokumentumok elsősorban a dél-erdélyi részből származnak, feltehetően még számos meglepetést rejt a történészek számára a múlt feltárása.

Sokkal árnyaltabb, egységesebb és meggyőzőbb kép rajzolódik ki Tibori Szabó Zoltán kolozsvári egyetemi tanár, jeles újságíró és zsidó holokausztlexikon-szerkesztő, kutatónak az Észak-Erdély visszacsatolása után engedélyezett zsidó gimnáziumról írt könyvében:

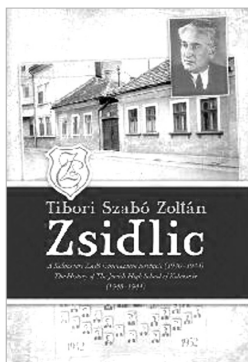
Zsidlic – A Kolozsvári Zsidó Gimnázium története (1940–1944)

(Editura MEGA, Kolozsvár, 2012). Szélesebb körű visszatekintésre vállalkozik, mint a szigorúan meghatározott témája. Az iskolára, tanárookra, tanulókra vonatkozó emlékek összegyűjtése és a visszaemlékező találkozók könyvbeli leírása mellett, visszatekint az erdélyi zsidó közösség történelmi előzményeire, a két világháború közötti Tarbut iskolára, a politikai környezetre, amelyben létrejött és megszűntették. Szembenéz az erdélyi zsidóság történelmének különböző állapotaival, az 'aranykorszaktól' egészen a gettózásig. Külön fejezetben olvashatunk a Kolozs vármegyében élő zsidókról és a kolozsvári zsidóság történetéről. A holokauszt pusztítását a

Zsidlic iskolapadjaiból a koncentrációs táborokba kerülő tanulók sorsával is érzékelteti. Röviden kitér a romániai zsidóság háború utáni alijájára is. Egy szóval igen fontos kézikönyv lehetne minden szakembernek és olvasónak, ha a könyv a kereskedelembe is elérhető lenne.

„A trianoni békeszerződést követően – írja Tibori –, a Romániához csatolt Erdély túlnyomórészt magyar anyanyelvű és kultúrájú zsidósága kétszeresen hátrányos helyzetbe került, s a két világháború kö-

A román hatalom az erdélyi zsidóságra disszimilációs nyomást gyakorolt.

zötti éveket „kettős kisebbségben” kellett leélnie. Számára az emancipációt követő monarchiabeli „aranykorszak” véget ért, s a későbbiekben „másságára” mind román, mind pedig magyar oldalról menetrendszerűen figyelmeztették. A román hatalom – elsősorban politikai érdekből – az erdélyi zsidóságra erőteljes disszimilációs nyomást gyakorolt. Román zsidókká szerette volna őket mielőbb asszimilálni, miközben a szélsőséges, fasiszta román szervezetek (...) felerősödése és térnyerése a zsidó közösség bizonytalansági érzését növelte.” (13. o.) Tibori leírja, hogy az új körülmények között az erdélyi zsidóság egy részét a politikai és gazdasági érdekei Bukaresthez kötötték, amelyet egyes erdélyi magyarok rossz néven vettek. Egyes magyar ideológusok szerint, a zsidóság „önként levált a magyarság testéről”. A szerző világosan látja, hogy ez egyoldalú megállapítás, és annak okát, hogy a zsidóság önálló nemzeti alapra helyezkedett, abban is látja, hogy a Magyar Párt Octavian Goga szélsőjobboldali pártjával kötött választási paktumot, így „a magyar zsidóknak antiszemita pártra kellett volna szavazniuk”.

Témájánál fogva, természetesen Gidó Attila nagyobb teret szentel az erdélyi cionista mozgalmak megemlékezésének, a palesztinai pénzalapok és kivándorolni szándékozó közösségek támogatásának, a menni-vagy maradni téma zsidó egyházi és világi vitáinak. Ezeknek is a további kutatására, az izraeli és nemzetközi forrásokkal történő összevetésre lenne szükség. Mindkét kutató leírja, hogy az 1930-as években a zsidóellenesség mind magyarországi,

mind nemzetközi, vagy romániai befolyások nyomán is növekedett Erdélyben, és sajnos azt is megállapíthatjuk, hogy sokkal kevesebben vándoroltak ki, sokkal kevesebben menekültek meg a holokausztól, mint ahányan elpusztultak annak következtében, hogy maradtak. Tehát hozzátehetnénk: a disszimiláció és alija életbentartó volt, míg a magyarsághoz való ragaszkodás nem.

Tibori még egy szomorú következtetést is levon: „Észak-Erdély zsidósága annak a történelmi és társadalmi környezetnek vált áldozatává, amelyben élt. A románok azért nehezteltek rá, mert túlságosan kötődött a magyar anyanyelvéhez és a magyar kultúrához, s mert a zsidók is határrevíziós reményeket dédelgettek. Ezzel szemben a magyarok a baloldal kiszolgálóit látták a zsidókban, és a leg-

A könyvből hosszabb részlet* jelent meg a *Szombat* online kiadásában, ezért most csak néhány, a témánkat illető gondolatot idézek:

„Lakásunkban bizonyos rendszerességgel cionisták, ifjú barissziánusok tartották összejelöveleiket, általában péntek este. A zsidó állam jövőjéről vitakoztak, napi feladatok végrehajtásáról számoltak be. Hetven esztendő távlatából visszapillantva, keserű leltárt készíthetnek baráti körükről. Néhányan kivándoroltak a békés Erdélyből az állandó fegyveres összetűzések világába a háború előtti Palesztinába(...) A többségük a galutban, a szétszórásban szokásos értelemben vett cionista munkát végezte. (...) Tiszta lelkű idealisták voltak ők, akik mindegyre halogatták a saját kivándorlásuk időpontját. Végül az Auschwitz felé robogó vonatban kellett szembenézniük a halogatás eredményével.” (145. o.)

Szerintem nem voltak hiszékenyebbek az erdélyi zsidók, se tudatlanok. Olvasható egy levél ebben a visszaemlékezésben, amelyből kiderül, hogy már 1938-ban, még a gyerekek is hallottak a német koncentrációs táborokról, amiről feltehetően a felnőttek beszélgettek. Egyszerűen az ép ésszel, az emberi életet fenntartó reménnyel ellenkeznek a jövőre vo-

A magyarok a baloldal kiszolgálóit látták a zsidókban.

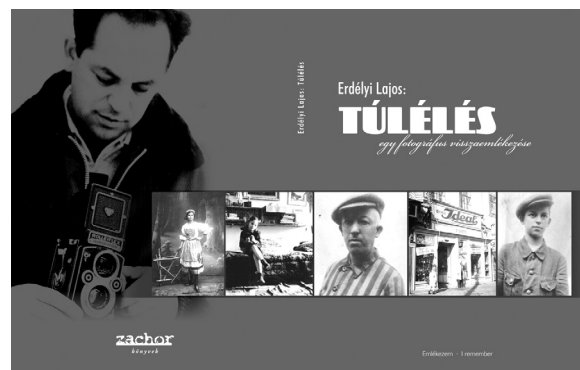
mérsékeltőbbek is azt vetették a szemükre, hogy a „román világban” a magyarságtól megpróbáltak elszakadni. A történelem fintora: az erdélyi magyar zsidók közül azok jártak jobban, akik a dél-erdélyi területen román fennhatóság alatt maradtak, s akik a vészkorszakot minimális embervesztéssel éltek túl” (16. o.).

A történet azonban, mint tudjuk, nem a „nemzetépítő” (Gidó Attila), önszerveződő, autonóm disszimiláció győzelmével folytatódott, hanem, amint Tibori is írja: „Mindezek dacára, az 1940. augusztus 30-i bécsi döntést (...) Észak-Erdély asszimilált és polgáriusult zsidóságának elsőprő többsége örömmel üdvözölte.(...) A zsidóság kollektív emlékezetében ez a momentum a monarchiabeli aranykorszakhoz való visszatérés hamis képzetével párosult.” (15. o.)

A fenti idézetből emeljük ki a találó „hamis képzetet”, amelyen a megsemmisítő táborokat megjárt Erdélyi Lajos is töpreng

Túlélés – egy fotográfus visszaemlékezése

(Zachor könyvek, h. n. 2012.) című, jelentős, őszinte önéletrajzi visszaemlékezésében. „Sok évtized telt el 1944 óta. És én azóta töprengök, hogyan lehettünk ilyen vakok” (54. o.) – írja a szerző, akit mindnyájan Lalóként becézünk.

natkozó negatív tények. Jó, tudom, nem szép a reménnyel becsapott jövő (Kenyérmezőről beszélni koncentrációs tábor helyett!), de gondoljuk meg: ki hitte volna el, ha megmondják az igazat?! Te elhinnéd, ha azt mondanák neked: holnap a vagyonodat elveszjük, a családot szétválasztjuk, aki munkaképes, azt hadigárba visszük, aki erre nem alkalmas, azt megöljük. Elhitte volna valaki a bekövetkezett jövőt? Alig hinném.

A hamis képzetekkel – egy kis szerencsével –, amint Laló mondja, még túl lehet élni mindent, de a reménytelenség a biztos halál.

* <http://www.szombat.org/kultura-muvesztek/erdelyi-lajos-tuleles>

Nobel-díj

AZ EMLÉKEK JÉGHEGYE

Patrick Modiano Stockholmban

A friss irodalmi Nobel-díjas életének és műveinek vészkorszakkal és zsidóságával kapcsolatos egyes motívumairól novemberi számunkban írtunk. A következőkben a díj átvételekor mondott beszédének részleteit közöljük magyar fordítója, Röhrig Eszter bevezetőjével.

Per Wästberg író, akadémikus, a Nobel-bizottság elnöke a 2014. évi irodalmi Nobel-díj kihirdetésének napján így nyilatkozott: „Úgy gondoljuk, hogy ő a legnagyobb kortárs francia író.” A Nobel-díjat az év utolsó hónapjában osztják ki, de már februárban megkezdődik az előkészítő munka. A néhány fős Nobel-bizottság akadémikusai végül öt jelölt közül választják ki a díjazottat. Bár a szavazás titkos, és a voksokat csak ötven év múltán lehet nyilvánosságra hozni, Jesper Svenbro akadémikus, az irodalmi Nobel-díj-bizottság tagja elárulta, hogy szinte egyhangúan döntöttek Patrick Modiano mellett.

Modiano a hírt alig akarta elhinni, majdhogynem tévedésnek vélte. Mit volt mit tenni, elutazott Stockholmba, részt vett a hagyománytisztelő ország egész hetes Nobel-ünnepségén, amely december 11-én a királyi palotában rendezett fogadással ért véget. A díjazottnak dedikálnia kell a Nobel Bistro egy székét, csak utána foglalhat helyet rajta, és kezdődhet a sajtókonferencia. Modiano ezt írta az ülőke belső részére: „Örülök, hogy kedvenc városomban, Stockholmban, és a Nobel Házban lehetek.” Talán nem a kötelező udvariasság szólt belőle, hiszen a svédek fordították le elsőként idegen nyelvre a regényeit, a veje svéd, és svéd unokájának,

E fénykép nézegetése közben merített ihletet
az íráshoz Modiano

Fotó: Willy Ronis

Orsonnak ajánlotta az *Éjfű* című regényét, sőt, a Nobel-díjjal járó nyolcmillió svéd koronát is neki ajándékozta.

A számos protokolláris program közül az egyik során Modiano szinte zavarba ejtő, személyes feltárulkozását tapasztalhatjuk: a kitüntetettek látogatást tesznek a Nobel Múzeumban, és egy számukra fontos, személyes tárgyat ajándékoznak az intézménynek. Modiano egy íróasztalán őrzött fényképet hozott erre az alkalomra. Mint mondta, e fénykép nézegetése közben sokszor merített ihletet az íráshoz. Willy Ronis ötvenes években készült párizsi fotójáról van szó, amelyen egy macskát simogató kisfiú látható. A második világháború utáni gyermek minden magánya, szomorúsága és szeretetigénye kifejeződik ezen a képen, pedig a kisfiú napfényben, nyitott ablakban áll, vagyis előtte van még az egész élet.

Alább a 2014. december hetedikén Patrick Modiano-nak a Svéd Királyi Akadémia meleg kék falakkal és aranyozott oszlopokkal díszített Nagytermében elhangzott, harmincöt perces beszédéből közlünk részleteket. A felolvasás ideje alatt az író végig a pulpitusra s papírlapjaira szegezte a tekintetét, mint az a gyerek, aki ha eltakarja az arcát, azt hiszi, mások sem látják őt. A teremben öt-száz ember hallgatta pissenés nélkül Modianót. Az utolsó percekben alig hallható motyogással olvadtak össze a szavai, valószínűleg elfáradt a beszédben. Amikor az utolsó mondat végéhez ért, felnézett a hallgatóságra, félénken fellélegzett, elmosolyodott, felemelte két karját, mintha elnézést kérne, hogy csak ennyi telt tőle. Talán tévedett önmaga megítélésében, mert hosszas tapssal ünnepelték, a Gallimard Kiadó pedig valószínűleg külön kiadványban jelenteti meg Patrick Modiano előadását.

Patrick Modiano

„A FELEJTÉS NAGY FEHÉR PAPÍRLAPJA”

„Képtelenség, gondoltam, amikor meghallottam, hogy én vagyok a díjazott, és rögtön az érdekelt, hogy miért éppen rám esett a választás. Korábban sohasem éreztem olyan erősen, mint most, hogy a regényíró vak, ha a saját könyveiről van szó, és az olvasók önállóan sokkal jobban értik az írásait. A regényíró soha nem lehet önmaga olvasója, legfeljebb kijavítja a kéziratán a mondattani hibákat, a szóismétléseket, vagy kitörli a fölösleges bekezdéseket. A könyveiről csak homályos, részleges képet alkot, mint ahogyan a mennyezeti freskó egy éppen előtte álló részletén dolgozó festő sem látja a kész festményt.

Az írás különös, magányos tevékenység. Amikor belefogunk egy regénybe, folyton elakadunk az első oldalaknál. Nap mint nap azt érezzük, hogy rossz úton járunk. Már-már meghátrálunk, és inkább másfelé indulnánk el. De nem szabad engedni a kísértésnek, menni kell tovább, ugyanazon az úton. Kicsit olyan ez, mint amikor ülünk az autóban egy téli éjszakán, semmit nem látunk, mégis kénytelenek vagyunk a befagyott, jeges úton kormányozni. Nincs választásunk, hátrátolni nem lehet, csak előremerhetünk, és azt mondjuk magunkban, hogy előbb-utóbb elérünk a biztos útig és majd a köd is fölszáll.

Amikor befejezünk egy könyvet, érezzük, ahogyan leválik rólunk, s megnyílik előtte a szabadság, úgy vi-

selkedik, mint a gyerekek a nyári szünidő előtti utolsó tanítási napon. Szétszórtak, hangosak, nem figyelnek a tanárra. Azt is mondhatnám, hogy mire az utolsó bekezdésekhez érünk, a könyv valósággal ellenünk fordul, annyira türelmetlenül várja önállóságát. Alig-hogy leírtuk az utolsó szót, elillan. Vége, nincs többé szüksége ránk, már el is felejtett. Ezen túl az olvasók adnak neki új életet. E pillanatban nagy űrt érzünk, mert valaki elhagyott bennünket. Valamiféle kielégületlenség tör ránk, hiszen kapcsolatunk a könyvvel túl hamar véget ért. Ez a kielégületlenség, ez a befejezetlenség-érzés újabb könyvek írására ösztönöz, mert megnyugvásra vágyunk, anélkül hogy valaha is részesülnénk benne. Az évek múlásával egymást követik a könyvek, amelyeket az olvasók »élelmű«-ként értelmeznek. Mi pedig úgy érezzük, hogy amit létrehoztunk, nem más, mint hosszú előremenekülés.”

*

„A Nobel-díj kihirdetését követő indoklásból megragadt bennem a legutóbbi világháborúra utaló mondat: »Feltárta a háborús megszállás mindennapjait.« Én is, mint mindenki, aki 1945-ben született, a háború gyermeke vagyok, pontosabban fogalmazva, mivel Párizsban születtem, az a gyerek vagyok, aki a megszállt Párizsban tulajdoníthatja a világra jöttét. A német megszállás Párizsának lakói rögtön felejtetni akartak, vagy kizárólag azokra a hétköznapi apróságokra emlékeztek, amelyek azt a csalóka látszatot keltették, hogy akkoriban szinte minden ugyanúgy

folyt, mint a békeidőben. De a múlt megmaradt, mint egy rossz álom, és a túlélőket homályos bűntudat töltötte el. Amikor a gyerekeik erről a korszakról és Párizsról faggatóztak, kitérő válaszokat kaptak. Vagy hallgattak, mintha kitörölték volna az emlékezetükből ezeket a sötét éveket, és titkolnának előlünk valamit. A szüleink csöndje ellenére mindent kitaláltunk, mintha mi is átéltek volna mindazt, amit elhallgatnak előlünk.

A megszállt Párizs különös város volt. Látszólag ugyanúgy folytatódott az élet, mint »azelőtt«: nyitva állt a színház, a mozi, a zeneakadémia, az étterem. Sanzonokat énekeltek a rádióban. Jóval többen jártak színházba, moziba, mint a háború előtt, talán menedékül szolgáltak a szórakozóhelyek, itt egybegyűlve, összezsúfolódva nagyobb biztonságban érezték magukat az emberek. De néhány szokatlan apróság arra utalt, hogy Párizs nem volt többé a régi. Autók nem jártak, csend honolt a városban – és ebből a csendből kihallatszott a fák susogása, a lovak patkódobogása, a tömeg trappolása a bulvárokon, és a hangok zsibongása. Az utcák csöndjében – a kijárási tilalom alatt, télen a délután öt óra utáni vaksötétben a legparányibb fény sem gyúlhatott fel az ablakokban – ez a város mintha a maga számára sem létezett volna: »hiányzott a tekintete«, mondták róla a náci megszállók. Egyik pillanatról a másikra felnőttek és gyerekek tűnhettek el anélkül, hogy bármi nyom maradt volna utánuk, még a barátok is félszavakat váltottak egymással, és soha nem beszéltek őszintén, mert fenyegettség áradt szét a levegőben.

A szüleink csöndje ellenére mindent kitaláltunk.

E rossz álomban, ebben a Párizsban bármikor följelenthettek vagy letartóztathattak egy metróállomás kijáratánál; ebben a városban olyan nők és férfiak találkoztak össze, akik békeidőben biztosan elmentek volna egymás mellett; hamar elhamvadó szerelmek lobbantak fel a kijárási tilalom sötétjében, és nem tudhatták biztosan, hogy találkoznak-e másnap. Ezekből a tiszavirág-életű kapcsolatokból, olykor félresikerült találkozásokból gyerekek születtek. Íme, ezért vált számomra a megszállt Párizs az eredendő bűn éjszakájává. Soha nem születtem volna meg, ha nincsen ez az éjszaka. Ez a Párizs folyamatosan kísért, és fátyolos fénye sokszor elborítja a könyveimet.”

„Akik ebben a városban születtek és éltek, az évek múlásával minden negyed, minden utca valami emléket, találkozást, fájdalmat, vagy egy boldog pillanatot idéz. Gyakran ugyanahhoz az utcához különböző emlékek kötődnek, és pontosan ismerve a város helyszíneit, az összekapcsolódó emlékrétegek egy teljes emberi életet eleveníthetnek fel, mint ahogyan a palimpszeszten is kivehetők az egymásra rótt írások. De felidézhető mások élete is, azé a millió és millió ismeretlené, akik mellett elmentünk az utcán vagy sodródtunk velük a csúcsporgalomban valamelyik földalatti metrófolyosón.

Fiatalkoromban olyan régi párizsi telefonkönyvekből próbáltam ihletet meríteni, amelyekben a nevek mellett az utca és a házszám is szerepelt. Az oldalakat lapozva

egyre inkább úgy éreztem, mintha egy elsüllyedt város, egy Atlantisz röntgenképe rajzolódna ki a szemem előtt, miközben beszívtam e tűnt idő illatát. Sok-sok év telt el, és millió meg millió ismeretlen tűnt el, nem hagyva maga után mást, mint a nevét, a címét és a telefonszámát. Időnként törlődött egy név a következő évi telefonkönyvből. Lapozgattam és forgott velem a világ, amikor belegondoltam, hogy ezek a telefonszámok ma már érvénytelenek. Évekkel később meglepődve olvastam Oszip Mandelstam versében az alábbiakat:

*Hazajöttem, a könnyekig ismerek itt
mindent, a toroklobig, az erekig.*

*Pétervár! [...]
Őrzöd te, tudod telefonjaimat.*

*Pétervár! Tudom a címet, ahol
A halottak erős eleven hangja szól.*

(Lator László fordítása)

Igen, úgy tűnik, hogy a régi párizsi telefonkönyvek tanulmányozása során jutottam el odáig, hogy megírom az első regényeimet. A száz meg százmillió ismeretlenből találomra ceruzával aláhúztam egy nevet, címet, telefonszámot, és elképzeltem, milyen lehetett az élete.”

„Önök azzal tisztelték meg, hogy kitüntettek az emlékezés művészetéért, »amely felidézi a legmegfoghatatlanabb emberi sorsokat«. Nem illet meg dicséret. Mert ez a különös emlékezet a múltnak csak néhány töredékét képes előhozni, azt a kevés nyomot, amelyet névtelen ismeretlenek hagytak maguk után ezen a földön; ez a különös emlékezet 1945-höz, a születési évemhez kötődik. 1945-ben születtem, közvetlenül azután, hogy városok semmisültek meg, tömegek tűntek el, és emiatt engem – és biztosan sok mást is, aki ebben az évben jött a világra – az emlékezés és a felejtés foglalkoztat a legjobban.

Sajnos az eltűnt időt már nem lehet felidézni a Marcel Proust-i erővel és őszinteséggel. Az a XIX. századi társadalom, amelyről ő írt, akkoriban még szilárdan állt. Proust emlékezete úgy tárta föl a múlt minden apró részletét, mintha egy festmény kelt volna életre. Ma már az emlékezet kevésbé megbízható, szakadatlanul küzd az amnéziával és a felejtéssel. A felejtés rétege vagy tömege mindent betakar, az emlékezet a múltnak csupán egy-egy töredékére, el-elakadó nyomára talál, és felszínre hoz tűnékeny, szinte megragadhatatlan emberi sorsokat.

A regényírónak az a feladata, hogy a felejtés nagy fehér papírlapján láthatóvá tegyen néhány félig már elmosódott szót, mert az elsüllyedt jéghegy is kiemelkedik az óceánból.”

Röhrig Eszter fordítása

Hamar
hamvadó
szerelmek a
kijárási tilalom
sötétjében.

ÉLET ÉS IRODALOM

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

Kedvezményes előfizetési díj
1 évre 18 000 Ft
Megrendelhető a szerkesztőségben
(1089 Bp., Rezső tér 15.)
Telefon: 210-5149, 210-5159
Fax: 303-9241
e-mail: es@es.hu

AMI A CÍME.

Megjelenik minden pénteken!
Keresse az újságárusoknál
vagy fizessen elő!

A Zsidó

ARTUR PÁLYGA

RENDEZŐ: SZABÓ MÁTÉ

január 10. 19h
február 8., 19. 19h

SZKÉNE SZÍNHÁZ

JEGY@SZKENE.HU 06.20.384.6049
WWW.SZKENE.HU

Schiller Szervizek

ISO 9001:2009 szerint tanúsítva

Több, mint 20 éves tapasztalat!

Márkaszervizek és típustól független szervizszolgáltatások Budapesten, hat helyen!

- ✓ 24 órás autómentő
- ✓ Hozom-viszem szolgáltatás
- ✓ Szakszerű szervizelés
- ✓ Kedvező árak

Schiller Szervizek Budapesten hat helyen!

IV. Külső Váci út 20.

XIII. Váci út 113.

XIII. Dráva u. 18-22

IV. Főti út 143.

XIV. M3 bevezető

XV. Szentmihályi út 142.

BEJELENTKEZÉS: 452-11-76, 452-11-77 • WWW.SCHILLER.HU

A Klauzál tér békében, háborúban – múltidéző séta Deák Gáborral

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület és a Zsidó Erzsébetváros Klub minden érdeklődőt tisztelettel meghív a 2015. január 17. (szombat), 11 órától kezdődő, „A Klauzál tér békében, háborúban – egyéni történetek a történelem viharában” című múltidéző sétájára, Deák Gábor vezetésével.

Az elmúlt 70 év legmegdöbbentőbb és legőszintébb kiállításának megtekintése, magyarázatokkal, a kiállítás zárása előtti napon. Majd körbejárjuk a teret, ahol minden épület egy történetet rejt magában. Megbeszéljük a látottakat egy pohár forralt bor mellett. A séta egyórás, a beszélgetésnek nincs korlátja.

Az eseményen a részvétel díjtalan, de regisztrációhoz kötött. Jelentkezni a mzsike@gmail.com e-mail címen lehet.

Időpont: 2015. január 17., szombat, 11.00 óra

Találkozunk a Klauzál téren, a csarnok előtt

BÁLINT KÁRTYÁK

Tagsági kedvezmények kívül-belül!

HŰSÉG BÁLINT KÁRTYA

FITNESZ BÁLINT KÁRTYA

- 10 alkalmas bérlet
- Délelőtti bérlet
- Egész napos bérlet

BABA-MAMA BÁLINT KÁRTYA

SALOM KLUB BÁLINT KÁRTYA

SALOM KLUB SPORT BÁLINT KÁRTYA

KLUB BÁLINT KÁRTYA

További információk az Info pultban,
telefonon: +36-1-311-9214,
és a honlapon: www.balinhaz.hu/tagsagi
1065 Budapest | Révay utca 16. | +36-1-311-6669

